

Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği

DAVUT IŞIKDOĞAN
Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi
isikdogan@isikdogan.com

Öz

Medreseler İslam kültürünü ve eğitimini taşımada önemli rol üstlenmişler ve tarihsel süreçte topluma önemli katkılar sağlamışlardır. Resmi olarak yasaklanan medreselerin resmi olmayan fiili uzantıları halen varlığını korumaktadır. Türkiye'nin Güneydoğu'sunda da bu tarz medreseler birer gayr-ı resmi eğitim kurumu olarak belli bir işleyiş çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu makalede Güneydoğu medreseleri, Mardin örneğinden hareketle, eğitim faaliyetleri ve müfredatı açısından incelenmiştir. Bu çerçevede söz konusu şehirdeki medreselerde faaliyet gösteren eğitimciler ve öğrencilerle yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular makalede sistematik olarak tahlil edilmeye çalışılmıştır. Güneydoğudaki medreselerin eski medrese geleneğinin kısmen biçim değiştirmiş bir uzantısı olduğu gerçeğinden hareketle, makalenin giriş kısmında tarihsel arka plana ilişkin ilgili genel bir değerlendirme sunulmuş, sonuç kısmında ise Güneydoğu medreseleriyle Osmanlı medreseleri arasındaki farklar tablo halinde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Güneydoğu Medreseleri, Müderris, Eğitim, Din Eğitimi

Abstract

Educational Activities at the Madrasas of Southeastern Turkey: The Case of Mardin

Madrasas have undertaken a very important role of carrying Islamic culture and education throughout history and have contributed a lot to society. Madrasas, which have been officially banned, still continue their training activities as unofficial educational institutions, despite slight differences in their contents. Today most of them operate in the southeastern region of Turkey. In this research, the so-called southeastern madrasas are analyzed in terms of their curricular and other educational activities with special reference to the city of Mardin taken as a case study. Data to be analyzed in this article were obtained from the instructors and students of these institutions through semi-structured and unstructured interviews. Due to the fact that the southeastern madrasas could be seen as a modified continuation of the old madrasa tradition, we have presented at the beginning a brief review about the Ottoman madrasas. Reader will also see a list of differences between the southeastern and the Ottoman madrasas at the end.

Keywords: Madrasa, Southeastern Madrasas, *Mudarris*, Education, Religious Education

GİRİŞ:

İslam eğitim tarihi içerisinde önemli bir yeri olan medrese kurumu, teşekkül etmeye başladığı 9. yüzyıldan¹ itibaren, varlık alanı bulunduğu coğrafyalarda üzerine düşen görevi yerine getirmiş, uzun yıllar İslam kültür mirasının taşıyıcısı olmuştur. Selçuklular döneminde Nizamiye Medreseleri ile başlayan süreçte, Zengîler, Eyyübîler ve Memlûklerin çabalarıyla medrese kurumunun çerçevesi daha da genişlemiş ve temsil gücü artmıştır. Bu miras, Anadolu Selçukluları tarafından Anadolu coğrafyasına taşınmış, Osmanlılar tarafından daha da geliştirilmiştir. Özellikle İstanbul'un fethi sonrası Fatih'in emriyle yaptırılan Sahn-ı Seman medreseleri ve Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği doğrultusunda inşa edilen Süleymaniye Medresesi ile medresenin kurumsal kimliği iyice belirginleşmiş ve hem müfredatıyla hem de kurumsal işleyişiyle sağlam bir zemine oturtulmuştur.

16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren medrese kurumunda çeşitli sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Medrese kurumu nicelik açısından hâkimiyet alanını genişletmekle birlikte, nitelik açısından gerilemeye ve zamanla da bozulmaya başlamıştır. Nüfusun artması, devletin diğer kurumlarındaki aksamalar, ulema adı altında müstakil bir meslek grubunun ortaya çıkması, ilmiye sınıfı için öngörülen geleneğin çiğnenmeye başlaması ve ilim zihniyetinin değişmesi gibi hususlar medrese kurumunun yara almasına yol açmıştır.² Batı'nın hem teknik hem de fikri bakımdan önemli mesafeler kat ettiği bu süreçte, medreselerin kendisini yenileyememesi, Batı'yla topyekûn bir mücadeleye girişen Osmanlı Devleti'nin elini fazlasıyla zayıflatmıştır. Ancak medrese kurumuna el atılması ve çeşitli ıslahatlara gidilmesi yönündeki çabalar 19. yüzyılın başlarından itibaren gündeme gelmiştir. Medreseler bunu takip eden süreçte hem müfredat hem de genel işleyiş bakımından çok sayıda değişikliğe maruz kalsa da,³

¹ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984), s.3; Cahit Baltacı, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005), s.60; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri: XIX. Asır* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), s.17.

² Cahit Baltacı, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, s.152. Medreselerin gerileme nedenleriyle ilgili olarak daha geniş değerlendirmeler için şu eserlere bakılabilir: Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 M.S. 2010* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010), ss.81-82; Hüseyin Atay, "Medreselerin Gerilemesi," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24:1 (1990), ss.15-56; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), ss.133-173; Muhammed Şevki Aydın, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine," *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), ss.324-325; Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2006), ss.208-219; Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi," *İslam Araştırmaları Dergisi* 3 (1999), ss.23-39.

³ Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), ss.126-174; Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), ss.90-96.

hiçbirisinden istenen neticenin alındığı söylenemez. Gerçekleştirilen değişiklikler çoğu kez yüzeysel kalmış ve meselenin özüne inememiştir.⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise söz konusu medreseler, çağın ihtiyaç ve gereklerine cevap veremedikleri ve yozlaştıkları gerekçesiyle kapatılmışlardır. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu gibi bazı bölgelerdeki medreseler, eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmişlerdir. Söz konusu medreseler, yasal bir zeminleri olmamasına rağmen, varlık alanlarını teşkil eden yerleşim bölgelerinde yaşayan insanların talep ve destekleriyle, sosyal ve kültürel dayanakları doğrultusunda günümüze kadar yaşamlarını sürdürebilmiş ve eğitim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Gerek müfredatları, gerek işleyiş biçimleri itibariyle bu medreselerin Osmanlı'daki genel yapıyla paralellik arz ettiği bir vakıdır.⁵ Bölgedeki mezhebi yapının Şafii'lik üzerine kurulu olması, ilk başta sanki bu medreselerin farklı bir çizgide eğitim ve öğretim faaliyetini sürdürdüğü izlenimi uyandırır da, bunun doğru olmadığı en azından okutulan bazı kitaplardan hareketle dile getirilebilir. Halen okutulan kitaplardan bazılarının Osmanlı döneminde Hanefi kimlikleriyle bilinen kişilerce yazılmış olması⁶ bunu teyit etmektedir.

Öte yandan bu medreseler, bölge insanının din eğitim-öğretimine, ahlaki hayatına, edebiyatına, kültürel unsurlarına ve sosyal yapılanmasına belirgin bir şekilde etkide bulunmuş, toplumu yönetme ve yönlendirmede önemli bir yer almış ve ilmi mirasın korunmasında ve gelişmesinde ciddi katkıları olmuş bir kurum olarak günümüzde halen aktif olarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Son zamanlarda bu medreseleri ve genel işleyiş biçimlerini tanımaya dönük artan ilginin arka planında temelde bu hususun yattığı ileri sürülebilir. Nitekim 2012 yılında biri Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, diğeri de Muş Alparslan Üniversitesi'nin ev sahipliğinde

⁴ Zengin, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*, s.90.

⁵ Örneğin Osmanlı medreselerinde genel olarak fakih olarak isimlendirilen medrese öğrencileri, eğitim hayatlarının başında mübtedi, daha sonra mutevassit ve en sonunda da müstedil olarak anılmaktaydı. Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları," E. İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyet Tarihi* (İstanbul: IRCICA, 1999) içinde, c.1, s.234. Bu kavramsallaştırmalar, küçük tasarruflarla bugün Güneydoğu bölgesindeki medreselerde de kullanılmaktadır.

⁶ Bunlar arasında Muhyiddin Muhammed b. Pîr 'Alî el-Birgivi'nin (ö.981/1573) *İmtihānu'l-Ezkiyā'* adlı eseri, Kuşadalı Şeyh Mustafa b. Hāmza el-Aydîni'nin (ö.1085/1674) *Netā'icu'l-Efkār* adlı eseri, Kıl Ahmed b. Muhammed b. Hıdır'in (ö.950/1453) *Ķavl-i Ahmed* olarak bilinen haşiyesi (el-Fenāri'nin *Şerhu İṣāğūci*' sine haşiyeye), Ebū 'ş-Şenā' Şemsuddin Ahmed b. Muhammed es-Sivāsî'nin (ö.1006/1597) *Hallu'l-Me'âqid* adlı eseri, Mahmūd b. Hasen el-Mağnîsāvî'nin (ö.1222/1807) *Muğnî'l-Ṭullāb*'ı, Şemsuddin Muhammed b. Hāmza el-Fenāri'nin (ö.834/1431) *Şerhu İṣāğūci li'l-Ebheri* adlı eseri en dikkat çekenlerdir.

gerçekleştirilen iki uluslararası sempozyumun⁷ hem genel anlamda medrese kurumunu hem de özel olarak bölgedeki medrese geleneğini mercek altına alması bu ilginin en somut tezahürlerindedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bölgedeki genel imam-hatip veya Kuran Kursu öğreticisi ihtiyacı çerçevesinde medreselerde hoca veya öğrenci olarak faaliyet gösteren ve basında daha çok “mele” olarak karşılık bulan kimseleri istihdam etmesi konuya olan ilgiyi daha da artırmıştır.⁸ Eskiden kendilerini ve temsil etmiş oldukları misyonu çoğu kez gizleyen veya gizlemek durumunda kalan medrese hocalarının veya medreselerde tahsil gören kimselerin günümüzde yaşadıklarını kitaplaştırdıkları⁹ veya çeşitli dergilere verdikleri röportajlarla hayatlarını çok sayıda okuyucuya açtıkları hesaba katılırsa,¹⁰ bu ilgiden onların da memnun oldukları ileri sürülebilir.

Bu çalışma son zamanlarda medrese geleneğini tanımaya dönük genel ilginin bir devamı sayılabilir. Bu çerçevede Güneydoğu'da eğitim faaliyetlerini sürdüren medreselerin farklı açılardan eğitim amaçları, eğitimin devam ettirilmesinde rol alan temel unsurlar ve özellikleri ve eğitim yöntemleri ele alınmıştır. Çalışma bölgede faaliyetlerini sürdüren medreselerde yapılan gözlemler ve öğrenci ve öğretmenlerle yapılan mülakatlarda elde edilen bilgiler çerçevesinde ele alınmıştır. Medreseyi kuran ve en üst düzeyde eğitim veren öğretmenlere bölgede “seyda” denildiği için çalışmamızda da aynı ifade tercih edilmiştir.

Çalışmada Mardin'de aktif olarak devam eden 10 medrese örneklem olarak seçilmiştir. Bu medreselerde ders veren 10 seyda/öğretici ve 162 öğrenciyle yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla görüşme yapılmıştır. Mülakatta elde edilen bilgiler değerlendirilmiş olup gerektiğinde bu yolla elde edilen bilgiler nicel olarak kullanılmıştır. Kendileriyle görüşülen kimselerin talepleri sebebiyle, kimlikleri gizlenmek durumunda kalmış,

⁷ Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu, 29 Haziran-1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Uluslararası Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş Alparslan Üniversitesi, 5-7 Ekim 2012.

⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu girişimi, basında geniş yankı bulmuş ve ilgili ilgisiz çok sayıda değerlendirmeye kapı aralamıştır. Kamuoyunda oluşan olumsuz algı dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bir basın açıklaması yapmak durumunda kalmıştır. Söz konusu basın açıklaması için bkz. http://www.diyane.gov.tr/turkish/haber/basin_aciklamasi_12122011.pdf

⁹Örneđin bkz. Sadreddin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003); M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009).

¹⁰ Örneğin bkz. Abdülhadi Timurtaş, “Molla Muhammed Zivingi ve İlmî Kişiliği,” röportaj, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 1 (Nisan 2010), ss.104-120, <http://e-sarkiyat.com/makaleler/AbdulhadiTimurtaş.pdf>; Abdülvahit Yıkılmaz, “Molla Muhammed Said el-Amedi (Yıkılmaz): Hayatı, İlmî ve Tasavvufî Yönü,” *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 4 (Kasım 2010), ss.137-155, <http://e-sarkiyat.com/makaleler/4.sayi/7.pdf>.

ancak ifadeleri ve değerlendirmeleri olduğu gibi çalışmaya aktarılmıştır. Bu çalışmanın Güneydoğu'daki medrese kurumuna bir içerden bakış denemesi olduğu ifade edilebilir.

1. Güneydoğu Medreselerinde Eğitimin Genel Özellikleri

Herhangi bir eğitim kurumunda başarının sağlanmasında birçok faktör etkilidir. En önemlisi de bir öğrencinin hocasından alacağı bilginin önemini bilmesi ve bu konuda istekli davranmasıdır. Diğer bir ifadeyle öğrencinin öğrenme motivasyonu, başarının sağlanmasında en önemli faktördür. Eğitimci ne kadar donanımlı, materyal ne kadar kullanışlı ve kaliteli, yöntem ve teknikler ne kadar gelişmiş olursa olsun, eğer öğrenci bilgiyi alma ve eğitilme konusunda istekli değilse, eğitimde başarının sağlanması oldukça zordur.

Medreselerin eğitim karakteristiği ve anlayışı, yukarıda ifade edilen husus açısından değerlendirildiğinde, öğrencinin söz konusu tutumunu olumlu kılmada ideal bir ortam ve öğretmen-öğrenci ilişkisi sergilendiği anlaşılmaktadır. Öncelikle, böyle bir ortamın sağlanmasında etkili olan en önemli husus, seydaların ve öğrencilerin gönüllülük esasına dayalı bir eğitim etkinlikleri yapmalarıdır. Bu doğal ve gönüllülüğe dayalı ortamda, gelen her öğrenciye belli bir müfredat sunulur, ancak öğrenci buna zorlanmaz. Öğrencinin kapasitesi kaldırmıyorsa, hoca onun seviyesine uygun farklı yöntemler deneyebilir. Öğrenciler tercihleri doğrultusunda ve kapasiteleri ölçüsünde, farklı dersler isterlerse, hoca onlara bu yönde yardımcı olur. Ancak bu, daha çok pozitif ayrımcılık olarak algılanabilecek bir uygulamadır. Öğrenciye gösterilen bu özel ilgi nedeniyle, diğer öğrencilerin hakkına da riayet edilir. Bu anlamda seydalar için bütün öğrenciler kıymetlidir, eşittir ve aynı haklara sahiptir. Kendisiyle görüşülen bir seyda bu hususu “Bu öğrenciler bizim sorumluluğumuzda, biz de Allah'a karşı sorumluyuz” şeklindeki ifadesiyle dile getirmiştir.

Kendileriyle görüşülen seyda ve öğrencilerin ifadelerine göre “buralardaki öğrenciler istedikleri zaman gider, istedikleri zaman gelip eğitimine devam eder.” İsteksiz öğrencilerin ilk zamanlarda ailelerinin ısrarıyla gelmeleri dışında bu konuda herhangi bir zorlama söz konusu değildir. Bu tür öğrenciler de sınırlı sayıdadır ve ilerleyen süreçte medrese hayatını ve eğitimini benimsemektedirler. Bir başka seyda da bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Tabi öğrenci laf atar, küfreder, çeker gider. Kimse bir şey demez. Ancak öğrencinin tahsil hayatı maneviyatla dolu olduğundan

bu Őeyler pek görülmez. Gönül rızasına uygun bir tahsil vardır medreselerde.” Medreselerdeki bu serbestinin bir açıdan mahzurları da söz konusudur. Buna göre, öğrencilerin her an gelip gidebilmeleri, medrese eğitiminin genel iŐleyiŐini ve seydaların motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Diğer taraftan seydaların ğrenci bulamama sıkıntısından dolayı, kendilerine gelen öğrencileri kaçırmama adına, gelen öğrencilerle en iyi Şekilde geçinmeye çalıŐmaları, öğrencileri medrese yaŐamına ısındırmak için hemen her fırsatta, onlara söz konusu eğitimin kendilerine kazandıracakları dünyevi ve özellikle uhrevi faydalarını vurgulayan telkinlerde bulunmaları, sıcak bir eğitim ortamının oluŐmasını sağlamaktadır.

Medreselerdeki eğitimin diğer bir özelliği de, öğrencilerin belli bir sürede belli dersleri bitirme zorunluluklarının olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, medresede öğrencilerin kapasiteleri, zekâ durumları ve ilgileri dikkate alınarak müfredat uygulanmaktadır. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri bu tutumlarını Şu Şekilde dile getirmektedir:

Bizim belli bir programımız yok. Bu konuda bir zorlama da yok. Dolayısıyla, bir öğrencinin belli bir zaman diliminde bitirmesi gereken bir ders ve içerik söz konusu değildir. Ancak kendisini diğer arkadaŐlarına kıyaslayanlar kendine bir program yaparak, derslerine dikkat eder ve dersini çalışır. Belli hedefleri olur. Mesela ğrenci, ‘ben bu yıl Şu kitapları, gelecek yıl da Şu kitapları bitireceğim ki işte açık öğretimde de Şu planları uygulayabileyim’ diye kararlar alabilir.

Buna göre medresede programın akışını öğrencinin kendisi ve performansı belirlemektedir. Bu husus, bir başka seydanın ifadelerinde Şu Şekilde karşılık bulunmuştur:

Bizde rgn eğitimin program anlayışı yok. Kitap bellidir. Bu kitabı bitirince sonraki okuyacağın kitap da bellidir. Ancak bu kitapların okuma zaman ve süreleri öğrenciye bağlıdır. Örneğin bir öğrenciniz çok zekidir, fazlaca ders alır; az kavrayıŐa sahip öğrenciniz vardır, yarım sayfa verirsiniz. Veya bir öğrencinin o gün keyfi yerinde değildir, baş ağrıyordur, ona az ders verirsiniz. Yani belli zamanda belli kitapların bitirilmesi Őartı yoktur. Aslında bizlerin çok okumak, çabuk bitirmek diye bir gayemiz yok. Anlama n plandadır. Bir satırı iyi anlayabilen ğrenci, bizim için baŐarılıdır. Bizim bir hocamız vardı, iki kitabın ismini vererek bu konuya açıklık getirecek tarzda bir ifadesi vardı; ‘‘Şerhu’l-Muğn’yi [küçük bir kitapçık] anlayarak okuyan bir talebe, Cem’’l-Cevāmi’ kitabını [sıra

kitaplarının sonuncusu ve hacimli bir eser] anlamadan okuyan bir talebeden kat kat üstündür. Medrese eğitiminin bu yönü, modern eğitimdeki öğrenci merkezli anlayışla benzerlik göstermektedir.

Medrese eğitiminin bir başka önemli özelliği de, öğrencilerin medresede yatılı olarak bulunmalarıdır. Hatta öğrencilerin yatılı olması, bu eğitimin başarıya ulaşması açısından bir gereklilik olarak görülebilir. Nitekim kendisiyle görüşülen bir seyda bu hususu, “Evet ama çoğunlukla ilim illaki gurbette okunacak. Çünkü bu ilim evde yapıldığında aksamalar oluyor. Ev sakinleri illaki bir meşgale çıkarıyor. Dolayısıyla ezberinde bir zayıflama oluyor. Fikri artık evin işlerinde vb. olur. Hâlbuki medrese öyle değildir” ifadeleriyle dile getirmektedir. Medrese eğitimi içerisinde belli bir merhaleye kadar¹¹ yapılan yoğun ezberlerin, belli bir eğitim disiplininin sağlandığı ortamlarda yapılması zorunludur. Dolayısıyla medrese eğitiminin yatılı bir şekilde yapılması bir zorunluluk gibi gözükmektedir.

Medrese öğrencilerinin yatılı olmasının birçok açıdan faydalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum öncelikle, öğrencilerin günün bütün bir zamanını medresede geçirmesini sağlamakta, bu sayede öğrenci zihinsel olarak genellikle dersleriyle ilgilenebilmektedir. Öğrenci ile müderrislerin yoğun birliktelikleri sayesinde, en özel konuların dahi paylaşılabilirdiği sıcak bir ortam oluşmaktadır. Yine bu durum, öğrencilerin akıllarına bir soru takıldığında veya akşam ders çalışırken anlamadığı/çözemediği bir yerler olduğunda yanı başlarında kendilerine hemen sorabilecekleri birilerinin olmasını sağlamaktadır. Bütün bunlarla birlikte, yatılı eğitimin beraberinde getirdiği sıkıntılar da vardır. Örneğin yatılılık, öğrencilere belli oranda bir maddi külfet getirmektedir. Bu külfet, medrese masraflarıyla ilgili değil, öğrencilerin kişisel ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Birkaç öğrencinin, ailesinin maddi imkânsızlığı nedeniyle kendisine maddi destek göndermemesinden dolayı medrese eğitimini bıraktığı, kendileriyle görüşülen seyda ve öğrencilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

2. Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretimin Temel Unsurları

Herhangi bir yerde eğitim-öğretimin varlığından söz ediliyorsa, burada eğitim-öğretime konu olan şahısların, bu eğitim-öğretimin yapıldığı mekânın

¹¹ Genellikle *Muğnî 't-Ṭullâb* veya Mollâ Câmî'nin eserine kadar.

ve bu eğitim yoluyla aktarılmak istenen birtakım konuların var olduğu da anlaşılır. Bunlar, eğitim-öğretimin temel unsurlardır. Buradaki eğitim-öğretimin niteliği ve genel çerçevesi, eğitim-öğretime konu olan söz konusu unsurlar hakkında edinilen bilgiler yoluyla ortaya konabilir. Buna göre Güneydoğu medreselerinin bir eğitim-öğretim kurumu olarak niteliğinin ortaya konabilmesi; buradaki eğitimciler, öğrenciler, uygulanan müfredat ve okutulan eserler/kitaplar hakkında bilinenlerin ortaya konmasıyla mümkündür.

2.1. Eğitimciler

Eğitim-öğretimin temel unsurlarından biri, eğitimcilerdir. Güneydoğu medreselerinde eğitim-öğretim faaliyetleri, seyda ve müderrislerin eliyle yürütülmektedir.

2.1.1. Seydalar

Güneydoğu medreselerinin genel işleyişinden “seyda” adı verilen kişiler sorumludur. Seydalar, medresede hem idari işlerin hem de eğitim-öğretim işlerinin düzenli olarak yürütülmesinden sorumlu kişilerdir.¹² Aynı zamanda seyda, medreselerdeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin aktif birer öznesidir.

2.1.1.1. Birey Olarak Seydalar

Yaşları 35 ile 70 arasında değişen seydaların çoğunluğunu Kürt etnik kökenliler oluşturmaktadır. Bununla birlikte seyda arasında Arap kökenli olanlar da mevcuttur. Güneydoğu medreselerinde Türk kökenli seydalara rastlanmamıştır. Yapılan gözlemlere göre seydaların çoğu, hem Kürtçe’yi, hem Arapça’yı, hem de Türkçe’yi bilmekte ve yeri geldikçe kullanabilmektedir. Ancak Kürt kökenli seydaların Arapça’ya olan hâkimiyetleri, medresede bu dille ilgili aldıkları eğitimle sınırlıdır. Onların bölgede kısmen kullanılan yerel Arapça’yı pek bilmedikleri ve kullanmadıkları; Türkçe’yi ise, çok yaşlı olanların dışında, çoğunun bildikleri ve kullandıkları gözlenmektedir. Buna karşın Arap kökenli seydaların ise hem Kürtçe’yi, hem de Türkçe’yi bildikleri ve kullandıkları gözlenmektedir. İster Kürt, ister Arap olsun seydaların Türkçe’yi bilmeleri, Türkçe’nin resmi dil olması ve söz konusu seydaların son zamanlarda devlet okullarında okuma gayretleriyle ilişkilidir. Arap kökenli seydaların Kürtçe’yi bilmelerine karşın, Kürt seydaların yerel Arapça’yı pek

---

¹² Bölge halkının ‘seyda’ diye hitap ettiği insanlar, medrese hocalığı yapsın yapmasın, medrese okumuş ve halka dinî-toplumsal konularda rehberlik eden âlim kişilerdir. Bu çalışmada ‘seyda’ olarak konu edinilen kişiler ise daha ziyade medresede eğitim işleriyle meşgul olan insanlardır.

bilmemeleri ise, bölgede baskın olan dilin Kürtçe olmasıyla ilgilidir. Tamamına yakını bölgede doğup büyümüş olan seydaların yine çoğunluğu bölgenin kırsal kesimlerinde yetişmiştir.

Medrese seydaları ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan duruma göre, seydaların çoğu, dar gelirli ailelerden gelmektedir. Yine çoğu seyda, birey sayısı altı ve üzerinde olan kalabalık ailelerden gelirken yine birçoğu medrese geleneğiyle iç içe olan ailelere mensupturlar. Kendileriyle görüşülen seydaların tamamı medrese hocalığı ile birlikte, buldukları yerlerdeki müftülüklere bağlı olarak kadrolu imamlık yapmakta, devlet maaşı ile geçimlerini temin etmektedirler.

2.1.1.2. Medrese Hocası Olarak Seydalar

Seydalar, vakitlerinin büyük kısmını medresede ders vermekle geçirirler. Bir medrese hocası olarak seydalar gözlendiğinde dikkatleri çeken en önemli husus, seydaların ağırbaşlı, ciddi ve vakur duruşlarıdır. Bu yönüyle seydalar, ister öğrencilerine ders verirken, ister medresedeki başka ortamlarda öğrencileri için birer model oldukları bilinciyle hareket etmektedirler.

Ders esnasında yapılan gözlemlere göre seydalar, kendilerine ait minderlerinde rahat bir şekilde oturmakta ve usulüne göre öğrencilere ders içeriğini aktarmaktadırlar. Derse geçilmeden önce öğrencilerin bir önceki güne ait derslerini bilmeleri durumunda yeni derse başlanmakta; aksi halde seyda, öğrenciye dersini niçin yeterince çalışmadığını sormaktadır. Geçerli mazeretlerde seyda yumuşak bir şekilde durumu geçiştirmekte; aksi takdirde seyda öğrenciye nasihat etmekte ve yerine göre de kızmaktadır. Seydaların bu tutumları kişiye göre değişmekle birlikte, mazeretsiz bir şekilde dersi ihmal eden veya başarısız olan öğrencilere uygun gördükleri cezaları vermektedirler. Söz konusu bu ders ortamı, öğrencilerin başarı durumlarında genellikle takdir etme şeklinde beliren ödüllerin yanında, başarısızlığın cezalandırıldığını göstermektedir.

Yine ders ortamında yapılan gözlemlere göre seydalar, zaman zaman derse ara vermekte, öğrencileriyle sohbet edip dertleşmektedir. Ders dışı ortamlarda seydalar genellikle diğer müderrislerle birlikte; yerine göre kendi aralarında yerine göre de öğrencilerle sohbet etmektedirler. Ancak öğrencilerle ders dışında oturup sohbet eden seydalar, daha çok, genç olanlarıdır. Yaşlı seydalar ise daha çok kendi odalarında dinlenir ve ders zamanı geldiğinde öğrencilerini odalarına alırlar.

2.2. Müderrisler

Güneydoğu medreselerin de seydaların dışında eğitim-öğretim görevini üstlenen bir başka kesim ise müderrislerdir. Bunlar medresedeki sıra kitaplarını bitirerek icazet almış kişilerdir. Müderrisler, medreselerdeki fonksiyonları itibariyle, Osmanlı medreselerinde *mu'đ* olarak isimlendirilen yardımcılara benzemektedirler. Medreselerde okuyan öğrencilerden üst seviyede olanları seydalar okuturken, geriye kalan öğrencileri müderrisler okutmaktadırlar.

Daha çok öğrencilerin yoğun olduğu medreselerde görev alanı bulan müderrisler, medreselerde aldıkları görev karşılığında, genellikle bir ailenin geçim standardının altında bir ücret alır ve bu sayede geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Bu görev için aldıkları ücret bugünlerde genellikle 500-750 TL arasındadır. Müderrislerin aldığı aylık maaşlar halk tarafından karşılanmaktadır.

2.3. Öğrenciler

Medreselerde okuyan öğrencilere genellikle *fakka/faki* adı verilmektedir. Bununla birlikte, *fakka/faki* 'lerin, medreselerdeki eğitim süreci itibariyle buldukları seviyeye göre farklı kategorilere ayrıldıkları ve buna göre de farklı şekilde isimlendirildikleri anlaşılmaktadır. Buna göre, medreselerde iki farklı kategoride isimlendirme yapıldığı gözlenmektedir. Bunlardan ilkinde göre; medreseye yeni başlayan ve *Hallu'l-Me'ākid* veya *Sa'dīnī*'ye kadar ki seviyede olan öğrenciye *mubtedi*’, orta seviyedeki ve okuduğu kitaplar açasından *Mollā Cāmī*'ye kadar gelenlere *mutavaşsit*’, *Mollā Cāmī*'den sonraki aşamasında olanlara ise *muntehī* adı verilmektedir.

Medreselerdeki eğitimciler tarafından yapılan ikinci bir ayırıma göre ise, *Mollā Cāmī* eserinden aşağı bir seviyede okuyan öğrencilere *fakka/faki*, *Mollā Cāmī* ve yukarı seviyedeki kitapları okuyanlara ise *Ėālib* adı verilmektedir. Her iki ayırımda da *Mollā Cāmī* eserinin, medrese eğitim süreci açasından önemli bir dönüm noktası olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bir seyda, ‘fakka/faki’ kavramının anlam genişlemesi geçirerek yukarıda ifade edilen üç kavramı kapsar hale geldiğini ve bu şekilde kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir.

Yukarıda aktarılan sınıflamanın daha çok seydalar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Öğrenciler arasında belli bir hiyerarşinin ve düzenin sağlanmasında yalnızca, alt-üst ayırımıyla yetinilmediği, öğrencilerin medrese programındaki durumuna göre bu hiyerarşinin daha da genişlediği görölmektedir. Buna göre, yeni gelen bir öğrenci için medresede kendisinden önce eğitime başlamış bütün öğrenciler birer seydadır, birer öğretmendir.

Seydalar bu saygıya dayalı hiyerarşiyi, sürekli telkinlerde bulunmak suretiyle, öğrenciler arasında yerleştirmeye çalışırlar. Kendisiyle görüşülen bir seydanın konuyla ilgili olarak öğrencilerine yönelik sarf ettiği şu ifadeler, bu hususun doğruluğunu destekler niteliktedir: “Kitaplarda bir sayfa dahi daha önde olanlar, alttakilerin seydasıdır. Sizin önünüzde olanlara ‘seyda’ deyin, sizden daha çok okumuş, daha bilgili, daha öndedir, bu da saygıyı hak eder.” Dolayısıyla öğrenci, hem hocasına hem de kendisinden üstte/önde olan ağabeylerine de ‘seyda’ der. Bununla birlikte *ṭālib* seviyesine ulaşan öğrencilerin, yemek ve temizlik yapmak gibi birtakım işlerden muaf tutuldukları gözlenmektedir. Bunun onlara tanınmış bir imtiyazdan çok, derslerinin ağırlaşması, ilmi seviyelerine bir saygı anlayışı ve alt seviyedeki öğrencilerle meşgul olmalarıyla ilgili bir uygulama olduğu düşünülmektedir.

2.3.1. Öğrencilerin Seçimi ve Medreselere Kabul Şartları

Medreselere bir kişinin öğrenci olarak kabul edilmesi için birtakım şartların öne sürülmesi, zamana göre farklılık arz eden bir durumdur. Aslında bu konuya medreselere yönelik arz-talep açısından bakmak gerekir. Arz-talep durumunu etkileyen birkaç husustan bahsedilebilir. Medreselere talebin yoğun olduğu 1980 öncesi süreç insanların dinî duygularının daha yoğun olduğu, ekonomik şartların zor ve maddi gelirin az, buna bağlı olarak da bölgede işsizliğin fazla olduğu bir dönemdi. Bu süreçte medresede müderris olmanın hem halk nazarında itibar görme hem de ekonomik açıdan iyi bir gelire sahip olma şeklinde iki önemli getirisi söz konusuydu. Bu durum öğrenci seçimine doğrudan yansımaktaydı. Dolayısıyla medreselere talebin fazla olduğu söz konusu dönemde seydalar, medrese kapısına gelen her öğrenciyi almamış, öncelikle kendisinin güçlü referanslara sahip olmasını şart koşmuşlardır. Diğer taraftan medreseye gelen öğrenciler, belli bir süre denenmek suretiyle yatkınlıkları ölçülmüş, bundan sonra medresede kesin kalışlarına karar verilmiştir. Yine ekonomik şartların ağırlığından olsa gerektir ki medreselerde yer ve aş sıkıntısı yaşanmış, medreseye alınan öğrenciden kendi geçimliğini temin etmesi istenmiştir.

Son zamanlarda yaşanan küresel ölçekli hızlı sosyal değişimin, bölgedeki şartları değiştirdiği ve buna paralel olarak da son 20-30 yılda, medreselere olan talebin azaldığı gözlenmektedir. Kendisiyle görüşülen bir seydanın bu konuya ilişkin ifadelerini buraya aktarmakta fayda vardır:

Daha önceleri medreselere çok talep vardı. Örneğin bizden önceki dönemde dindarlık daha bir revaçtaydı. Yani insanlar bu milliyetçilik duyguları depreşmeden, insanların birinci ana hedefi neydi? İyi bir dindar olabilmektir.

İslam'ını yaşama hevesi vardı insanımızın. Ve Müslüman yetiştiren kurumlar neresiydi? Medreseler. Önceden mesela şöyle bir şey hatırlıyorum; bir hocamız şöyle diyor, şu anda bizim 10000'e yakın icazet almış talebemiz var. Örneğin Diyarbakır- Mardin bölgesinden bu rakam çıkar. Bu tabloya bakıp, vah vah biz bu günlere mi kalacaktık, biz bu günleri de mi görecektik, derdi. Hocamız o günlerin şartlarında 10000 sayısını az görüyordu. Bunu niçin anlattım; eski ile bugünü anlatmak, kıyaslamak için anlattım. O günlerin şartlarında 10000 az geliyor. Ama bugün bizler Diyarbakır-Mardin için konuşsak, senede 100 talebeye icazet kazandıramıyoruz, bu seviyeyi yakalayamıyoruz. Dahası bu sayıda öğrenci bulamıyoruz. Bu, medreselere olan rağbetin azaldığının en açık delilidir. Tabi ki din dışı bazı faktörlerin gelişmesi, dinin insana bir refah seviyesi sunamaması (geçimlik/imamlık), dindar insanların fakir olmaya mahkûm olma zihniyeti; mesela sen dindarsın diye faiz yapmasan, çalıp-çırpmasan, vurgun yapmasan nasıl zengin olacaksın? Dolayısıyla İslamiyet bu tür kazanç yollarını kapatıyor, engelliyor, dolayısıyla dindar insan zengin olamaz anlayışı gelişti. İkinci olarak şöyle bir şey söyleyeyim; önceleri öğrenciler seçmeydi, öğrenci gelir, hocası onu gözlemler, bir hafta on gün çocuğu tartar, bakar ki öğrenci adam olur, tamam oğlum sen kal, yok değilse sen git babana çalış, iş yap, sen bize yaramazsın diye gönderirdi.

Diğer bir seyda şunu ifade etmektedir:

Önceleri daha çok talep vardı. Yeni bir öğrenci geldiğinde, eğer *mubtedi'* değil de okumuş olduğu eserler varsa bunlara hâkimiyeti ve ezberi tartılırdı. Kendisine birtakım sorular sorulur, imtihana tabi tutulurdu. Duruma göre kabul edilirdi. Bu söylediklerim bütün medreseler için geçerli olmayabilir. Ama genellikle okuduğu esere kadar ki kısımdan imtihana alınır.

Dolayısıyla medreselere talebin azaldığı bugünlerde seydaların büyük çoğunluğu, medreseye kayıt yapmaya gelen öğrenciye bir takım şartları öne sürmek bir tarafa, gelen öğrenciyi hemen kabul etmekte, eğitim süreci içerisinde bu öğrencinin medreseden ayrılmaması için yoğun çaba harcamaktadır.

Kendileriyle görüşülen Seydaların kendilerine yöneltilen “Hocam eskiden öğrenci seçimi nasıldı ve şimdi öğrencilerimizi nasıl seçiyorsunuz? Belli kriterleriniz var mı?” sorusuna verdikleri cevaplar hemen hemen ortaktır. Bir seyda, bunu “Maalesef bizim öğrencilerimiz toplamadır. Biz

bugün elimize geçen her öğrenciyi mutlak surette değerlendirmek zorundayız. Alıyoruz yani. Şu anda bizim seçme yapma şansımız ve imkânımız yok” şeklinde yanıtlarken, bir diğeri buna “Şimdilerde durum biraz farklı ve daha rahat. Tabiri caizse medreseye giriş şartları biraz gevşetilmiş diyebiliriz” cevabını vermiştir. Diğer bir seyda durumu şöyle açıklamaktadır:

Bugüne baktığımızda, bir medrese hocasının ve müderrisin genelde pek de üzerinde durduğu bir husus değildir. Mesela bu öğrenci nereden gelmiştir, seviyesi nedir, ailesinin durumu nedir gibi hususlar çok önemli değildir. Medresenin içerisinde zaman zaman, öğrenci bu durumlarını aşikâr eder. Bu öğrencinin zekâ seviyesi, ahlaki durumu, hal ve hareketleri nelerdir? gibi hususlar, hoca açısından daha önemlidir ve öğrenci bu alanlarda eğitime, medresenin formatına uygun hale getirilmeye çalışılır. Tabiri caizse onu yetiştirir.

Farklı bir seyda, “Kontenjana bağlıdır. Eğer medresemiz öğrenci kabulünü madden kaldırıyorsa sorun yok. Ancak Açık Öğretim Lisesine kaydını da şart koşuyoruz” derken bir diğeri “Öğrencinin maddi vb. durumuna bakılmaksızın, bu medreselerde her öğrencinin okuma hakkı vardır. Herhangi bir özel şart aranmamaktadır” şeklinde bir beyanda bulunmuştur.

Verdikleri cevaplara bakıldığında, seydaların medreseye öğrenci alımında ilköğretimi bitirmiş olma şartını aradıkları ve öğrencileri medrese eğitimiyle birlikte dışarıdan bitirilebilecek devlet okullarında okumaya yönlendirdikleri görülmektedir.

3. Eğitim-Öğretim Müfredatı ve Okutulan Eserler

Eğitim ve öğretimin temel unsurlarından biri derslerde takip edilen müfredattır. Müfredatın uygulamasında uzun yıllar boyunca gelenek halinde varlığını koruyan belirli eserler kullanılmaktadır.

3.1. Müfredat¹³

¹³ Osmanlı Medreseleri Müfredatı ve okutulan eserler için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim I-II* (İstanbul: İz Yayınları, 1997); Cahit Baltacı, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*; Yasin Yılmaz, *Kanuni Vakfıyesi ve Süleymaniye Külliyesi: Eğitim, Kültür ve Sosyal Yönü: Başlangıçtan 1600'e Kadar* (yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2002).

Güneydoğu Medreseleri, kendilerini organize edecek belli bir üst kurum veya mekanizma olmamasına rağmen, medrese geleneğinden miras aldıkları belli bir müfredatı takip etmektedirler. Kendileriyle görüşülen seydaların ifadeleri ve yapılan gözlemlere göre ‘Arapça dil öğretimi’ ağırlıklı olan bu müfredat, süreç içerisinde zamanın şartlarına ve toplumların ihtiyaçlarına göre az çok değişikliğe uğramış gözükmektedir. Bununla birlikte medreselerde okutulan ortak bir müfredatın olduğu ifade edilmektedir. Buna göre aşağıda sıralanan ilim dallarının, medrese müfredatını oluşturduğu anlaşılmaktadır:

-Dil İlimleri: Sarf, Nahiv, *Vad’*, *İştikāk*, *Me’ānī*, *Beyān*, *Bedī’*, Şiir ve Lugat

-Şer’î İlimler: Fıkıh, Usul-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, İslam Tarihi, Ahlak ve Kelam

-Felsefe İlimleri: Mantık ve Felsefe

-Münazara

-Hat (yazı)¹⁴

Günümüz itibariyle müfredatın ağırlıklı olarak dil ilimlerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Kendileriyle görüşülen seydaların hemen hemen tamamı bu konuda hemfikirdir. Seydaların bu konudaki ortak vurguları şu şekildedir:

Ağırlıklı derslerimiz, dilbilgisidir. Sarf ve nahiv en ağırlıklı derslerdir. Mantık da okutuyoruz. Arapçayı öğrendiğimiz zaman, bu eserlerle birlikte her türlü eseri de okuma şansı elde ediyoruz. Bu bağlamda öğrencinin eğitimi tamamlanana kadar, Arapça dil eğitimi devam ediyor diyebiliriz.”

Şimdi medreselerin genel bir sıra sistemi vardır. Alet ilimleri olan sarf, nahiv ondan sonra mantık, bedī’, beyān, felsefe derken bu sıra böyle devam eder. Bu sistem medreselerde vazgeçilmez bir sistemdir. Hiçbir medresede sarf/nahiv ve mantık okutulmadan, tabi diyelim ki bazı medreselerde *Mollā Cāmī*’ye kadar okutur ve bir mantık kitabını söyler ve bugünün şartlarında bunu yeterli görür, ama genel medreselere ve buradaki medreselere baktığımızda bu sıra sisteminin kesinlikle uygulandığını söyleyebilirim. Bunun yanında günümüzde var olan fıkıh dersini veririz ki bu ders önemlidir, yanında öğrencilere kelam/akaid dersi veririz, yanında bir tefsir dersi, bir siyer dersi veririz. Bunlar ek ders olarak verilir. Her gün fıkıh vardır ve yoğundur. Tefsir, hadis gibi dersler ise her gün birer ders verilir.

¹⁴ M. Halil Çiçek, *Güneydoğu Medreselerinin Serencamı*, s.46.

Öğrenci Arapça ve gramer kitaplarıyla sürekli iç içedir. Yani dil ağırlıklı ya da merkezlidir diyebiliriz. Çünkü bu temeldir. Bütün ilimler Arapça ise öğrencinin Arapçaya vakıf olması gerekir.

Süreç içerisinde bölgedeki medreselerin müfredatı, dönemlere göre bazen daralmış, bazen de genişlemiştir. Günümüz itibarıyla değerlendirildiğinde, medrese müfredatının geçmişe oranla değiştiği ifade edilebilir. Söz konusu değişimin hangi alanlarda meydana geldiğinin tespiti için, Cumhuriyet sonrası dönemdeki müfredatın ortaya konması gerekmektedir. Buna göre söz konusu dönemde, hem devletin din ve laiklik ekseninde güttüğü politika, hem bölgenin coğrafi koşullarından kaynaklanan ulaşım sorunu, hem de ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan sebeplerle medreseliler, kitap temin etme sıkıntısı yaşamaktaydı.¹⁵ Bu durumda öğrenciler ellerine geçirdikleri eserleri dikkatle okur ve tam olarak öğrenirlerdi. Yine kendisiyle görüşülen yaşlı bir seydanın: “Önceleri hocalar belli bir merhaleye kadar okutmalarıyla meşhur idiler. Öğrenci ısrar etse hoca ders verirdi ama genellikle belli bir merhaleden sonra öğrencinin kendisi kalkıp giderdi” şeklindeki ifadelerine bakılırsa, öğrenciler dil ilimlerine vakıf olduktan sonra medreseden ayrılıyor, daha sonraları temin edebildikleri diğer ilimlere ait eserleri kendileri okuyabiliyordu. Nitekim bu husus bir başka seydanın ağzından şu şekilde tekrarlanmıştır:

Mesela eskiden, idâfi [ek] dersler dediğimiz, fıkıh, hadis, tefsir gibi dersler medreselerde okutulmazdı. Sadece dilbilgisini ihtiva eden sıra kitapları okunurdu. Sıra kitapları bittikten sonra faka kendi çabasıyla, ibâreleri çözüp, bilgi edinmeye ve ilmını arttırmaya çalışıyordu. Kısacası, medreseden mezun olup da medresede okutulmayan eserleri eskiden okumak keyfi bir durumdu.

Günümüzde ise eser teminin kolaylaşması, dil eğitiminde eski eserlere oranla daha basit ve sistematik kitapların kaleme alınmış olması, öğrencilerin devlet okullarında gördükleri dersleri seydalarından talep etmeleri ve günümüz öğrencilerinin resmi görev alırken Batı illerine gidebilme ihtimallerinin olması gibi nedenlerle, dil bilimleri ağırlığını korumakla birlikte, farklı derslerin müfredata dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵ Çiçek, *Güneydoğu Medreselerinin Serencamı*, s.120.

Bu durum seydaların değerlendirmelerine de yansımaktadır. Seydalardan biri bunu: “Bir ara öğrenciler seydadan siyer dersini talep ettiler. Çünkü imam-hatip sınavlarında sorumlu oldukları bir alandı ve onlara siyer kitapları okuttu” şeklinde dile getirirken, diğer bir seyda durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

Nahiv ilminin sonlarında en meşhur *Mollā Cāmī*, *Netā'ic* ve *Suyūfī* var. Hani bunları okuduktan sonra nahvi bitirip mantığa geçecek. Sonra münazara okuyacak, belâğat okuyacak, usuller okuyacak. Zaten *Mollā Cāmī*'den sonraki sıra kitaplarının yanında artık öğrenci usul-i hadis, usul-i fikha dair eserler okur. Fakat şimdiki muasır usuller kolay. Bu eski usul kitapları ise dil ve gramer açısından o kadar muğlâklar ki okunmaları zor idi. Belki de müelliflerinin çoğu Arap olmadıkları içindir (Farsî, Osmanlı, Özbek, İrânî, Iraklı vb.). İşte mana o kadar muğlak idi ki mana anlaşılana dek, *fakkanın* başı çatlardı. Bu yüzden bugün biz bu eserlere fazla önem vermiyoruz. Haberdar olacakları kadar bir miktar okutuyoruz. Daha çok, Mısır'da ve Ezher'de ve diğer muasır Arap ülkelerinde mesela *el-Cāmī'atu'l-İslâmiyye fî'l-Medîneti'l-Munevvere* gibi yerlerde usul ve belâğata dair eserlerden, kolay oldukları için okutuyoruz. İşin aslı, öğrenciler o eski eserlerin haktan gelebilseydi, çok daha zeki olurlardı. Çünkü bu eserler zihni açıyorlardı.

Başka bir seyda, “Ben büyük yaşta medreseye başladım. 19 yaşında. O yüzden hocam sıra kitaplarına riayet etmeksizin bana ders verdi. Ben *Emsile*, *Binā'*, *İzzī* yerine bugün Arap ülkelerinin iptidai okullarında okutulan *ed-Durūsu'n-Nahviyye* kitabından başladım. *En-Nahvu'l-Vāđih* okudum. *Şerhu'l-Kıtr* okudum” derken, diğer bir seyda, şu düşüncelerini dile getirdi:

Toplumun ihtiyaçları bu konuda etkilidir. Biraz önce tecvid ilminden bahsettik. Bugün ataması yapılacak bir talebimizin, yurdumuzun hangi memleketine atanacağını kestiremiyoruz ve biliyoruz ki, batı illerinde hoca daha ziyade sesi ve kıraati ile ön plandadır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyacın öğrenciye kazandırılması zorunlu hale geliyor. Tabi bu husus (tecvidin gelmesi) ayrıca Kur'an'ın güzel okunmasını sağlaması açısından değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte özellikle medreseyi çabuk bitirme telaşı ve medrese eğitim süresinin görece bir şekilde azalması, sosyal değişimin etkisiyle öğrencilerin zihinlerinin dağılması vb. nedenlerden dolayı günümüz

öğrencilerinin dil bilimlerinde seleflerine göre ciddi anlamda geriledikleri de bir gerçektir. Nitekim bu husus aynı zamanda, müfredatın değişmesinde ayrıca etkili olmuştur. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri buna dikkat çekmekte ve bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Fakkalar, eskisi gibi değil dedik ya hani. Yani eski kabiliyetleri yok. Bu eserleri kendi çabası, kabiliyetiyle çözüp çıkaracak bir seviyede olmadıkları için bizler, öğrencilerimize (eskilerin medrese sonrası okudukları eserleri) okutuyoruz.” Buna göre öğrencilerin ‘dil bilimlerini’ eskiye nazaran çok daha az biliyor olmaları, seydaları, ileriki hayatlarında gereği kadar anlamayacakları kanaat edilen dersleri, öğrencilerine vermeye sevk etmiş, dolayısıyla medreselerde okutulan eserlere yenileri eklenmiştir.

Sonuç itibarıyla günümüz medreselerinde bir müfredat değişimi yaşandığı, müfredata yeni eserlerin girdiği bir gerçektir. Ancak, yine seydaların ifadelerine göre, genel anlamda, okutulan eserlerin tamamı değil, belirli bir kısmı okutulmaktadır. Bu hususa ilişkin iki seydanın ifadelerini aktarmakta fayda vardır. Bunlardan biri “Bu yüzden bugün biz bu eserlere fazla önem vermiyoruz. Haberdar olacakları kadar bir miktar okutuyoruz” şeklinde bir değerlendirmede bulunurken, diğeri ise şunları dile getirmektedir:

İbn Hişâm el-Enşârî'nin *Kavâ'id*'ini şerh eden Tokat/Zileli (*Hallu'l-Me'âkid*'in yazarı) Ahmed b. Muhammed eserinde şöyle diyor: ‘Öğrenciler ilme olan susamışlıklarına rağmen, öyle bir duruma geldiler ki, kitabın başını okuyorlar, sonunu görmeden bırakıyorlar.’ Bu ifadeyi kullanan zat 1500'lü yıllarda yaşamış. Demek ki öğrencilerin aceleciliği hususu günümüze has değildir. Ancak günümüzde bu durum daha da belirginleşti desek yanlış olmaz.

Medrese müfredatına yeni eserler dâhil olmasına karşın, medrese eğitim süresinin geçmiştekine oranla azalmış olması muhtemelen her iki seydanın dikkat çektiği hususla alakalıdır.

Müfredat değişimine yönelik bu açıklamadan sonra, günümüz medreselerinde söz konusu ilimlerin okutulma sırası/hiyerarşisinden bahsetmek gerekir. Medreselerde ilimlerin okutulması belirli bir sıra dâhilinde gerçekleşir. Buna göre, dil ilimleri devamlı olmak kaydıyla ilk etapta tecvid, tashih-i hurûf ve akaid konuları yer almaktadır. Daha sonraları, yine dil ilimleriyle birlikte mantık ve idâfi [ek] dersler şeklinde tefsir, fıkıh, fıkıh usulü, hadis, siyer gibi dersler verilmektedir.

3.2. Okutulan Eserler

Arap dili öğretimine tahsis edilmiş çok sayıda eser yer almaktadır. Değişen şartlar dolayısıyla müfredattan çıkartılan eserler olduğu gibi, yeni eklenenler de bulunmaktadır. Bunlar ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablodaki veriler bu araştırma kapsamında kendileriyle görüşülen seydaların verdikleri bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu liste Mardin medreselerinde okutulan tüm eserleri kapsayan genel bir listedir. Her seydanın listede yer alan eserlerin tamamını okutması söz konusu değildir. Seydalar öğrencilerin durumuna, ihtiyacına ve ilgisine göre bu liste içerisinden çeşitli eserleri seçebilmektedir. Bu tercih durumu farklı medreselerde de söz konusu olabilmekte ve medreselerin takip ettikleri eserler farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bazıları kelimine ait kitaplardan, *Tuhfetu'l-Murîd*'i okuturken, bazıları ise *Şerhu's-Şâvî*'yi tercih edebilmekte,¹⁶ aynı şekilde kimileri usul-u fıkıh ile ilgili eserlerden *Zubde*'yi, kimileri de eş-Şâbûnî'nin kitabını okutmaktadır. Aşağıdaki tabloya sadece temel eserler/sıra kitapları alınmıştır.

Tablo 1: Güneydoğu Medreselerinde Okutulan Eserler¹⁷

Şimdi okunmayan	Sıra Kitaplar	Yeni okunan	İçeriği	Dili	Yazarı
Mes'ûdi/Uluğ [<i>Şerhu Adâbi'l-Bahş li's-Semerkindî</i>]			Mantık	Arapça	Kemâluddîn Mes'ûd b. Huseyn eş-Şirvânî (ö.905/1499)
<i>Netâ'icü'l-Efkâr fi Şerhi'l-İzhâr</i>			Arap Dili	Arapça	Kuşadaltı Şeyh Muştâfâ b. Hamza el-Aydîmî (ö.1085/1674)
<i>İmtihânu'l-Ezkiyâ Şerhu Lubbi'l-Elbâb li'l-Beydâvî</i>			Arap Dili	Arapça	Muhyiddîn Muhammed b. Pîr 'Alî el-Birgîvî, (981/1573)
<i>Golistân</i>			Fars Edebiyatı	Farsça	Sa'dî-yi Şîrâzî Muşerrefuddîn Ebû 'Abdullâh (ö.691/1292)
Tesrifâ Kurmancî			Sarf	Kürtçe	Mollâ 'Alî Taramahî
<i>Nehcu'l-Enâm</i>			Akaid /Kelim	Kürtçe	Mollâ Halîl el-İs'irdî (ö.1259/1843)
Nübihâra Piçûka			Sözlük	Kürtçe	Şeyh Ahmed-i Hânî

¹⁶ Bahsedilen iki eser, İbrâhîm b. Muhammed el-Bâcûrî'nin (ö.1860) *Tuhfetu'l-Murîd 'alâ Cevherati't-Tevhîd* ve Ahmed b. Muhammed eş-Şâvî'nin (ö.1825-6) *Şerhu's-Şâvî 'alâ Cevherati't-Tevhîd* adlı eserleridir.

¹⁷ Medreselerde okutulan derslerin içerikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17:1 (2008), ss.25-46; Muhammed Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arabkendi* (İstanbul: Kent Yayınları, 2004).

<i>el-Bedru 'l-Ṭālī'</i> <i>Şerhu Cem 'l-Cevāmi' li's-Şubkī</i>			Usûl-i Fıkh	Arapça	Celâlüddin Muhammed b. Ahmed el-Maḥallī (ö.864/145)
		<i>Mukaddime fi mā Yecibu 'alā 'l-Kāri'</i> <i>--Mukaddime fi't-Tecvīd</i>		Arapça	Şemsuddin Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerī (ö.833/1429)
		<i>en-Nahvu 'l-Vādih</i>	Arap Dili	Arapça	Muṣtafā Emīn ve 'Alī Cārim
		<i>Ravdatu 'l-Ṭālibīn</i>	Fıkh	Arapça	Ebü Zekerıyyā Muhyiddin Yahyā b. Şeraf en-Nevevī (ö.676/1277)
		<i>Nūru 'l-Yakīn fi Sıratı Seyyidi 'l-Murselīn</i>	Siyer	Arapça	Muḥammed b. 'Afi' el-Ḥudarı Bek (ö.1345/1925)
		<i>Muḥammed Rasūlullāh</i>	Siyer	Arapça	Muḥammed Riḍā
		<i>Ḳavl-i Ahmed [Ḥāşıye 'alā Şerhi İşāgüc' li 'l-Fenārī]</i>	Mantık	Arapça	Ḳul Ahmed b. Muḥammed b. Hıdır (ö.950/1453)
		<i>Metnu 'l-İsti'āra [el-İstināra fi 'l-İsti'āra]</i>	İstiare	Arapça	Seyda Şeyh Faḫruddin (ö.1972)
	<i>Emsile</i>		Sarf	Arapça	Hasen Şevkī b. 'Uşmān
	<i>Binā'</i>		Sarf	Arapça	Ebü Bekr 'Abdukkāhır b. 'Abdurrahmān el-Curcānī'ye (ö.471/1078) atfedilmektedir.
	<i>'İzzī</i>		Sarf	Arapça	Ebü'l-Feḍā'il 'İzzuddin 'Abdulvahhāb b. İbrāhīm ez-Zencānī (ö.655/1257)
	<i>'Avāmil-i Curcānī</i>		Nahiv	Arapça	Ebü Bekr 'Abdukkāhır b. 'Abdurrahmān el-Curcānī
	<i>Ḳurūf</i>		Nahiv	Kürtçe	Mollā Yūnus el-Ḳuteynī el-İrḳitīnī
	<i>Terkīb</i>		Nahiv	Kürtçe	Mollā Yūnus el-Ḳuteynī el-İrḳitīnī
	<i>Şa'dullāh-i Şag'ır (Kıçık) [Şerhu 'l-'Avāmil-i 'Mi'e li 'z-Zencānī]</i>		Nahiv	Arapça	Sa'duddin Sa'dullāh el-Berda't
	<i>Şerhu 'l-Ḳıtır [Şerhu Ḳaṭrı'n-Nedā ve Belli 'ş-Şadā]</i>		Nahiv	Arapça	Ebü Muḥammed Cemālüddin 'Abdullāh b. Yūsus İbn Hişām (ö.761/1360)
	<i>Şerhu 'l-Muğnī [li 'l-Çārperdi]</i>		Nahiv	Arapça	Bedruddin Muhammed b. Abdurrahim el-Meylānī (ö.801/1399)
	<i>Sa'ūnī [Şerhu 'l-'İzzī fi 't-Taşrif]</i>		Sarf	Arapça	Sa'duddin Mes'ūd b. 'Umer et-Teftāzānī, (ö.792/1389)
	<i>Ḥallu 'l-Me'ākid ['alā 'l-Ḳavā'id li-Ibn Hişām]</i>		Nahiv	Arapça	Şemsuddin Ahmed b. Muḥammed ez-Zilī es-Sivāsī (ö.1006/1601)

	<i>Sa'ullāh-i Kebīr</i> (<i>Gevra</i>) [<i>Hadā'iku'd-</i> <i>Dekā'ik fi Şerhi</i> <i>Risāleti</i> <i>'Alāmeti'l-</i> <i>Hakā'ik</i>]		Nahiv	Arapça	Sa'duddīn Sa'dullāh el-Berda'ī
	<i>Suyūfī</i> [<i>el-Behcetü'l-</i> <i>Mardıyye fi</i> <i>Şerhi'l-Elfiyye</i> <i>li-Ibn Mālik</i>]		Nahiv	Arapça	Celāluddīn 'Abdurrahmān b. Ebī Bekr es-Suyūfī, (ö.911/1505)
	<i>Mollā Cāmī</i> [<i>el-Fevā'idü'd-</i> <i>Diya'yye fi</i> <i>Şerhi'l-Kāfiye li-</i> <i>İbni'l-Hācib</i>]		Nahiv	Arapça	'Abdurrahmān b. Ahmed el-Cāmī
	<i>Kāfiye-i Kubrā</i>			Arapça	Mollā Hāfil el-İs'irdī
	<i>Muğnī'l-Ṭullāb</i> [<i>Şerhu İsāgūcī</i>]		Mantık	Arapça	Maḥmūd b. Hasen el- Māgnisāvi (ö.1222/1807)
	<i>Husām Kātī</i> / <i>Semkātī</i> [<i>Şerhu İsāgūcī</i> <i>li'l-Ebherī</i>]		Mantık	Arapça	Husāmuddīn Hasen el- Kātī (ö.760/1359)
	<i>Fenārī</i> [<i>Şerhu İsāgūcī</i> <i>li'l-Ebherī</i>]		Mantık	Arapça	Şemsuddīn Muḥammed b. Ḥamza el-Fenārī (ö.834/1431)
	el-Velediyye		Münazara	Arapça	Saçaklızāde Muḥammed b. Ebī Bekr el-Mar'aşī (ö.1145/1737)
	<i>İşāmu'l-İsti'āra</i> [<i>Şerhu'l-İsti'āra</i> <i>li's-Semerḳandī</i>]		Mecaz	Arapça	'İşāmuddīn İbrāhīm b. Muḥammed el-İsferāyīnī (ö.945/1538)
	<i>'Abdulḡafūr</i> [<i>Hāşiye 'alā'l-</i> <i>Fevā'idü'd-</i> <i>Diya'yye li'l-</i> <i>Cāmī</i>]		Nahiv	Arapça	Rādiyyuddīn 'Abdulḡafūr el-Lārī (ö.912/1506)
	<i>Şerhu'ş-</i> <i>Şemsiyye</i> [<i>Tahrīru'l-</i> <i>Ḳavā'idü'l-</i> <i>Manṭıkiyye</i> <i>fi Şerhi'ş-</i> <i>Şemsiyye li'l-</i> <i>Ḳazvīnī</i>]		Mantık	Arapça	Ḳuṭbuddīn Muḥammed b. Muḥammed er-Rāzī et-Taḥtānī (ö.766/1365)
	<i>Şerhu'l-'Akā'id</i>		Kelam	Arapça	Sa'duddīn Mes'ūd b. 'Umer et-Teftāzānī
	<i>Muḥtaşaru'l-</i> <i>Me'ānī</i> [<i>Şerhu Telhīşī'l-</i> <i>Miftāḥ</i>]		Belāḡat	Arapça	Sa'duddīn Mes'ūd b. 'Umer et-Teftāzānī
	<i>Cem'ü'l-Cevāmī'</i>		Usūl-i Fıkh	Arapça	Ebū Naşr Tācuddīn 'Abdulvahhāb b. 'Alī b. 'Abdulkāfi es-Subkī (ö.771/1370)

Tabloda yer alan bu eserlerle ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Günümüzde bir öğrenci, müfredatı oluşturan bu

eserlerin tamamını okumamakta, herhangi bir konu alanına ait sadece bir eser okumakla yetinmektedir. Hatta bazı öğrencilerin konu alanına ait bir eserin dahi tamamını okumadıkları, söz konusu eserden bir iki başlığın okunmasıyla yetindikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin ifadelerine bakılırsa, bazen bir eserden ‘teberrüken’ bir kısım okunduğu ve diğer eserlere geçildiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle, aldıkları eğitim itibarıyla günümüz medrese öğrencilerinin seleflerine nazaran daha az nitelikli oldukları söylenebilir.

4. Güneydoğu Medreselerinin Eğitim Amaçları

Bugün itibarıyla Güneydoğu’da faaliyet gösteren medreselerin genel olarak amaçlarının aynı olduğu; özeline inilerek incelendiğinde ise, bu medreselerin eğitim amaçlarının, eğitime konu olan taraflar açısından çeşitlilik gösterdiği gözlenmektedir.¹⁸

4.1. Seydalar Açısından Amaçlar

Seydalar açısından medreselerin amaçlarına bakıldığında dikkat çeken ilk husus, onların meseleye dinî hassasiyetler ekseninde yaklaştıkları ve Allah’ın rızasını kazanmayı hedefledikleridir. Nitekim kendileriyle görüşülen seydalardan biri bu hususu, “ana sebep Allah’ın rızasını kazanmak” şeklinde dile getirirken bir diğeri ise şu tespitle bulunmuştur:

Öncelikle bizi bu medreseye getiren ve bu medresede tutan temel amacımız ve de bizi buraya görevlendirenlerin temel amacı tabi ki de dinî inançtır. Yoksa başka niyet ve amaçlar olsa, gidip başka yerlerde, okullarda da okuyabilirdik. Belki de zamanın şartları da buna daha müsaitti. Ama bu inanç olmasa elbette gider dünyalık bir işe çalışır, oradan dünyalığımızı daha fazlasıyla çıkarırdık.

Yıllarını bu işe adanarak eğitim vermeye çalışan seydaların, yaptıkları bu işten maddi anlamda ciddi bir kazançlarının olmaması ve bu işi gönüllülük esasına dayalı olarak yapmaları, onların ifade ettiği bu niyet ve amaçları doğrular niteliktedir. Ancak seydaların, icra ettikleri işin ve toplumsal açıdan üstlendikleri konunun kendilerine toplum nazarında bir itibar kazandırdığı

¹⁸ Herhangi bir eğitim kurumunun amacının ne olduğu, söz konusu kurum eğer resmi bir kurum ise, ilgili iç tüzük ve yönetmeliklerinden; resmi değilse, genel olarak bu eğitimi veren insanların ifadelerinden yararlanılarak ortaya konabilir. Bu nedenle söz konusu kurum ile ilgili bu amaçlar daha çok kişilerin ifadelerine göre ortaya konacaktır.

bir gerçektir. Bu husus dikkate alındığında seydaların, fert ve toplum üzerinde belli bir etki gücüne sahip oldukları tartışma götürmemektedir. Bu yüzden az sayıda da olsa bazı müderrislerin bu güç üzerinden nemalanma yoluna gidebileceği, dolayısıyla bu kişiler açısından amacın farklılaşabileceği muhtemeldir. Kendileriyle görüşülen bir seyda bu hususa bir ifadesinde şöyle değinmektedir:

Bizim için Kuran ve Sünnet'in meşgalesinin alternatifi yoktur. O denli kıymetlidir. Kuran ve Sünnet'in, Allah'ın ve İslam'ın ve bunca ilmin hizmetkârı olabiliyoruz diye sürekli Allah'a şükrediyoruz. (Maalesef) bizim gibi ilimle meşgul olup, derdi ekmek davası olan insanlara üzülüyoruz. Onlar ekmek ve şehvetlerinin peşindedirler.

Allah'ın rızasını kazanmayı temel amaç olarak belirleyen seydaların, bu amacın alt açılımları olarak nitelenebilecek amaçları da bulunmaktadır. Bunlar, öğrencileri yetiştirmeye yönelik, topluma rehberlik etmeye yönelik ve medrese geleneğinin devamını sağlamaya yönelik amaçlar şeklinde üç grupta mütalaa edilebilir.

4.1.1.Seydaların Öğrenci Eksenli Amaçları

Bir medrese kurarak belli sayıda öğrenciyi etrafına toplayan ve bu öğrencileri bir eğitime tabi tutan seydaların gün boyunca öğrencileriyle birlikte geçirdikleri dikkate alındığında, onların en önemli uğraşlarının ve hedeflerinin bu öğrencilerin yetiştirilmesi olduğu anlaşılabilir. Kendisiyle görüşülen bir seyda bunu “Hem kendimize, hem çevremize ve milletimize daha yararlı ve uygun arkadaşları, gençleri yetiştirmek, onların inanç, kişilik ve insanlığa faydalılığı konusunda bir nebze de olsa milletimize faydalı olmak amacındayız” şeklindeki ifadeleriyle belirtirken, bir diğeri ise bu konuda şu tespitlerde bulunmaktadır:

Şimdi zaten dinimizin gereği olarak, aslında biz medresemizde, şimdi daha çok ahireti ön plana aldığımız için, evvela ahiretini garanti altına alacak insanlar yetiştirmeye çalışıyoruz. Yani amacımız sağlam bir birey ve sağlam bir inanç; evet öğrencilerimize de bunları kazandırmaya çalışıyoruz. Öğrencilerimiz bu dünyada, mesela Allahu Teâlâ kimdir, Allah'ı tanımasını, peygamberimiz kimdir, dinimiz nedir, yani kısacası İslam dinini ve ilahi dinleri öğrencilere öğretmek temel hedefimizdir. Yani sağlam inançlı, kuvvetli imana sahip insanlar yetiştirmeye çalışıyoruz.

Her seyda, öğrencilerini ahlaklı ve dinî terbiyeye sahip birer kişi olarak yetiştirmeyi hedeflemenin yanı sıra, diğer taraftan dinî ilimler alanında donanımlı müderrisler yetiştirmeyi de amaçlamaktadırlar. Nitekim bu amaç, bazı seydaların şu sözlerinde de ifadesini bulmaktadır:

Genel olarak medreselerin amaçları âlim yetiştirmek ve o âlimlerden müderrisler çıkararak, toplumun dinî bilincini arttırmak ve bu alanda hizmet vermektir ... Ana sebep Allah'ın rızasını kazanmak. Dünya ve ahret saadetine erişmek, topluma kaliteli, bütün ilimlerden haberdar âlimler yetiştirmek. Özeldede hedefimiz bunlarla birlikte müderris ve imam yetiştirmektir.

Seydalar bir taraftan öğrencilerini birer mümin insan olarak, diğer taraftan da kendileri gibi müderris olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar. Özellikle ikinci husus, öğrencileri birer eğitimci ve topluma dinî alanda rehberlik edecek imamlar olarak yetiştirme amacı, medreselerdeki eğitimin topluma bakan yönü itibarıyla dikkate değerdir.

4.1.2.Seydaların Toplum Eksenli Amaçları

Öğrencilerin birer müderris/eğitimci olarak yetiştirilme amacı, bir yönüyle topluma dinî konularda rehberlik yapacak ve dinî hizmetleri sunacak insanlar yetiştirmeyi ifade etmektedir. Bu husus, medrese(li)lerin - hem seydaların hem de öğrencilerin- toplumun yönlendirilmesine dair, geleceğe yönelik bir amacı olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle müderris yetiştirmekle seydalar, ileriye dönük yatırım yapmaktadırlar.

Diğer taraftan seydaların kendi zamanlarında bir eğitim sürecini devam ettirirken de topluma yönelik hedefleri söz konusudur. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri, bunu şu şekilde ifade etmektedir:

Şu andaki konumumuzu şöyle görüyorum; şimdi daha önceki ümmetlerde Allah bir bildirisini insanlara ulaştırmak istediği zaman direkt vahiy yoluyla insanlara emirlerini ulaştırıyordu. Ve biz ümmet-i Muhammed, yani Hz. Muhammed'in ümmeti olarak onun hadisinden yola çıkarak, "Âlimler enbiyaların varisleridir" anlayışıyla biz kendimizi peygamberlerin yani bu ilmi yaymaya ve tebliğ etmeye kendimizi mükellef görüyoruz. Yani temel amacımız, hem sağlam bir mü'min olarak yetişmek bir de Allah'ın emir ve buyruklarını insanlarımıza, çevremize, dostlarımıza ve bütün halkımıza ulaştırmaktır. Yani sadece Müslüman olmak değil, aynı zamanda İslamiyet'i geliştirmek ve insanımıza İslam'ın ana esaslarını ve hakikatini anlatmaktır.

Buna göre herhangi bir yerleşim yerindeki aktif bir medresenin bizzat varlığı, o yerleşim yerinde yaşayan insanlara değişik konularda bir dinî rehberliği ve hizmeti seydanın amaçlarından birini teşkil eder. Nitekim medresenin söz konusu yerde aktif olarak kalabilmesi ve insanların maddi-manevi yardımlarıyla eğitim işini yürütebilmesi, medrese seydasının halka yönelik yaptığı hizmetlerle yakından ilişkilidir. Bu noktada halk ile seyda arasında bir nevi örtülü mutabakat söz konusudur.

4.1.3. Seydaların Medrese Kurumuna Yönelik Amaçları

Öğrencilerin birer müderris/eğitimci olarak yetiştirilme amacının diğer bir yönü de, seydaların medrese geleneğini devam ettirme niyet ve gayretleriyle alakalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde medreselerde yürütölen eğitim-öğretim faaliyetleri sayesinde yetiştirilen öğrenciler, bir taraftan dinî açıdan topluma rehberlik edecekler, diğer taraftan da medrese kurumunun devamını sağlayacaklardır. Kendisiyle görüşülen bir seyda bu noktaya Şu Şekilde dikkat çekmektedir:

Amacımız yani, bizim seyda söylüyordu amcam, ‘amacımız köy imamı olmak değil, imamların imamı olmak hedefiniz olsun’ derdi. Dolayısıyla iki rekât namazı kıldırabilecek seviyeye geldikten sonra öğrencimizin çekip bir köye imam olmasını istemiyoruz. Bizim öncelikli hedefimiz, eğitimci yetiştirmektir. Yani Müslöman birey yetiştirebilecek insanlar yetiştirmeye çalışıyoruz. Nasıl ki biz mezun olduktan sonra gelip burada bir Kuran Kursu açtık ve bu yolla öğrenci yetiştiriyorsak, buradan mezun olacakların da gidip kendi Kuran Kurslarını açıp, öğrenci yetiştirmelerini ve bu Şekilde silsile yoluyla bu yelpazenin genişlemesini istiyoruz. Öncelikli hedefimiz tabiri caizse müderris yetiştirmektir diyebilirim.

Bu ifadelerde medreselerdeki eğitimin hem müderris yetiştirmeye hem de bu yolla medrese geleneğinin genişletilerek devam ettirilmesine yönelik amaçların işaretlerini net olarak görmek mümkündür.

4.2. Öğrenciler / Fakkalar Açısından Eğitim Amaçları

Müderrislerin/seydaların medrese eğitimini vermelerindeki amaçların çeşitliliği gibi, medreseye gelen öğrencilerin/fakkaların da eğitim-öğretime dâhil olmalarının değişik amaçları söz konusudur. Medreselerde okuyan öğrencilere yöneltilen anket sorularından ikisi, öğrencinin medreseye geliş amacını ve medrese sonrası iş tercihini belirlemeye yöneliktir.

Tablo 2: Medreseyi hangi amaçla okuyorsunuz?

	N	%
İmam olmak için	61	37,7
Dinî bilgi almak için	85	52,5
Ailem istediği için	7	4,3
Diğer	9	5,5
Toplam	162	100

Tablo 2 verilerine göre, ankete katılan medrese öğrencilerinin %52,5'i (85) dinî bilgi almak için, %37,7'si (61) ise imam olmak için medresede eğitim aldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3: Medrese eğitiminden sonra ne iş yapmayı düşünüyorsunuz?

	N	%
İmamlık	81	50
Medrese kurmak	51	31,5
Ticaret	1	0,6
Devlet okullarında okumak	7	4,3
Diğer	17	10,5
Cevapsız	5	3,1
Toplam	162	100

Tablo 3 verilerine göre, ankete katılan medrese öğrencilerinin %50'si (81) medrese eğitiminden sonra 'imamlık' yapmayı, %31,5'i (51) ise 'medrese kurmayı' düşünmektedir.

Her iki tablodaki verilerden hareketle, medrese eğitimine katılan bir öğrencinin ilk amacının dinî alanda bilgilenmek olduğu; ancak bu amacın, eğitim süreci içerisinde bu amacın, medrese sonrasında 'imamlık' mesleği vasıtasıyla topluma dinî alanda rehberlik yapmak şeklinde geliştiği ileri sürülebilir.

Anket soruları ile birlikte, bazı öğrencilerle yapılan görüşmelerin de bu sonuçları doğruladığı dikkate alındığında, öğrencilerin medrese eğitimi sayesinde hem kendilerini yetiştirmek hem de toplumsal alanda görev almak gibi amaçlar güttüğü anlaşılmaktadır. Bu tespiti destekleyen bir diğer veri de Tablo 3'te imamlıktan sonra en çok işaretlenen şıkkın 'medrese kurmak' seçeneği olmasıdır. Buna göre medrese öğrencilerinin %31,5'i (51) medrese eğitiminden sonra medrese geleneğine devam ederek müderrislik yapmayı ve bu yolla öğrenci yetiştirmeyi düşünmektedir.

Diğer taraftan üzerinde durulması gereken bir husus da, anketin 12. sorusunu teşkil eden ve yukarıda Tablo 2 olarak verilen ‘Medreseyi hangi amaçla okuyorsunuz?’ şeklindeki sorunun cevap şıkları arasında bulunan ‘Başka işim olmadığı için’ şıkkının hiçbir öğrenci tarafından işaretlenmemiş olmasıdır.¹⁹ Bu durum halk arasında sıklıkla karşılaşılan “medreselere daha çok tembel, işi olmayan ve fakir aile çocuklarının gönderildiği” gibi bir kanaatin yanlışlanması açısından anlamlıdır. Öğrencilerin tamamının bu şıkkı işaretlenmemiş olması, öğrencilerin söz konusu kanaate bir tepkisi olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç olarak müderrislerin/seydaların amaçları ile öğrencilerin amaçları arasında paralelliğin olduğu; buna göre, medrese eğitiminin tarafları olan müderris ve öğrencilerin amaçlarının, genel olarak ahlaki terbiye ve dinî bilgi vermek/almak, dinî alanda topluma hizmet vermek ve medrese kurumunun devamına katkıda bulunmak şeklinde olduğu özetlenebilir.

5. Medreselerde Öğretim Yöntemleri ve Teknikleri

Medreselerde uygulanan eğitim yöntem ve tekniklerinin tahlili, medrese eğitiminin işleyiş tarzını anlama açısından önem arz etmektedir.

5.1. Seydanın ve Öğrencinin Derse Hazırlığı Olarak Muṭāla‘a

Sözcük anlamı, dikkatle okuma ve inceleme olan *muṭāla‘a* kelimesi, seydaların ifadelerine göre, medrese literatüründe kişinin vereceği/alacağı derse önceden hazırlanması anlamına gelmektedir. Buna göre seyda veya öğrenci, vereceği/alacağı dersin konusunu önce ders kitabına, daha sonra da erişebildiği diğer kitaplardan veya şerhlere bakarak konunun çerçevesini anlamaya ve anlaşılması zor yerlerini tespit etmeye çalışır. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri ‘mütalaa’ kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Bir kişinin bir meseleye hâkim olması anlamındadır. Mesela bir dersin detayları nelerdir, anlaşılmayan yönler nelerdir? gibi bilgiler elde etmek için, özellikle sadece düşünerek, sessiz bir şekilde dersin önceden araştırılarak anlaşılmaya çalışılması anlamındadır.”

Seydaların mütalaa, yaşamları boyunca sürekli eserlerle iç içe olmalarından dolayı sürekli denebilir. Ancak seydalar, özellikle çok sorgulayan, ders konusuna ilişkin meseleleri anlamak için hocaları çok sıkıştırıran öğrencilere ders verecekleri zaman, özel olarak derse hazırlık

¹⁹ Bu madde hiçbir öğrenci tarafından işaretlenmediği için tablodan çıkarılmıştır.

anlamında bir mütalaa yaparlar. Seydalar açısından mütalaa, zorunlu olmayıp, gerekli görülen durumlarda yapılan bir etkinliktir. Seydalar, bu türden gerekli durumlarda, mütalaalarını genellikle ikindi namazından sonra yapmaktadırlar.

Öğrenciler açısından ise mütalaa, yapılması gerekli görülen zorunlu bir etkinliktir. Ancak bu zorunluluğa ders açısından alt seviyedeki öğrenciler dâhil değildir. Diğer bir ifadeyle ancak *Şerhu'l-Muğnî*, *Suyūfî*, veya *Mollā Cāmī* gibi eserleri okumaya başlamış 'tâlib' seviyesindeki öğrenciler mütalaa yaparlar. Mütalaanın gün içerisinde yapıldığı zaman dilimi genellikle, yatsı namazı sonrasındır. Bununla birlikte, öğrenci sabah namazından sonraki zaman diliminde de, bir miktar metin ezberi yapar ve hocasından ders alacağı zamana yakın, alacağı dersi gözden geçirir.

Mütalaanın, medrese eğitimi açısından değeri olduğu gibi, pedagojik açıdan da bir değeri söz konusudur. Mütalaa, öğrencinin derste öğreneceği konu hakkında önceden bilgi edinmesi ve dersine motive olması açısından anlamlı bir eğitim etkinliğidir. Modern örgün eğitim kurumlarında öğretmenlerin, hem aldığı dersi tekrar etmelerini, hem de alacakları derse hazırlıklı gelmelerini sağlamak amacıyla öğrencilere verdikleri ev ödevlerine benzetilebilir. Bu uygulamanın medreselerde zorunlu ve rutin olarak yapılması, eğitimin kalitesini arttırmaktadır. Medrese eğitiminin yatılı ve en az bir müderris veya sorumlu yoluyla sürekli denetim altında tutulduğu göz önüne alındığında, söz konusu mütalaanın aynı zamanda kontrol edildiği ve öğrencilerin kendi başlarına bırakılmadıkları anlaşılabilir. Nitekim medresenin genel işleyişine göre, öğrenci dersini anladıktan/kavradıktan sonra bir sonraki konuya geçebilir. Diğer bir ifadeyle, eğer bir öğrenci medrese eğitiminde yol almak istiyorsa çalışmak zorundadır. Bununla birlikte yapılan gözlemlere göre, bazı öğrencilerin mütalaayı ihmal ettikleri ve bu konuda gevşek davrandıkları da anlaşılmaktadır.

5.2. Bire Bir ve Toplu Eğitim

Medreselerde uygulanan öğretim yöntem ve tekniklerinden birisi de bire bir eğitimidir. Kendileriyle görüşülen seydalara bu husus sorulmuş hepsinden de hemen hemen aynı cevaplar alınmıştır. Örneğin seydalardan biri bunu "bizim bire bir derslerimiz ağırlıktadır. Ama öğrencilerin tamamını alıp, ders verdiğim de olur. Genelde alet ilimleri bire bir verilir. Ek dersler ise toplu şekilde, eğer aynı seviyede iseler verilir. Tefsir, hadis gibiler mesela ..." şeklindeki ifadeleriyle dile getirirken, bir başkası, "Şimdi hocam, buradaki öğrenci sayısı benim kapasitem oranındadır. Bu öğrenci sayısında, hangi

öğrencinin dersi hangi kitaptır, hangi konudur? Bunları bilirim. Çünkü öğrencilerle her gün bire bir ilgileniyorum. Çoğu medresede de aynıdır durum” şeklinde ifade etmektedir. Bir başka seyda da bu hususa şu şekilde yanıt vermiştir:

Toplu da bire bir de eğitim veriyoruz. Özellikle yatsıdan sonra izafi ders dediğimiz fıkıh dersleri toplu verilir. Bunlar tefsir, kelim, akaid vb. derslerdir. Belli bir seviyeye gelen mesela nahivde *Suyūfī*’ye, *Mollā Cāmī*’ye gelen öğrenciler bu dersleri beraber alırlar. Ama nahiv veya fıkıh gibi dersler bire bir verilir. Kısacası asli dersler bire bir, izafi/ek dersler toplu verilir. Bazen asli dersler de ikili üçlü verilebiliyor. Toplu derslerde öğrenci sayısı 5-6 gibidir.

Medreselere öğrencilerin alınmasında çok ciddi kriterlerin olmayışı ve isteyen her bireyin, herhangi bir zaman diliminde medrese eğitime dâhil olabilmesi, öğrenciler arasında ciddi anlamda bir seviye farklılığına sebep olmaktadır. Yine medreseler arası geçişlerde farklı seviyelerde öğrencilerin bir medreseye dâhil oluşu da aynı sonucu doğurmaktadır. Diğer bir ifadeyle, medreseye hangi zaman diliminde bir öğrencinin geleceği, gelen öğrencinin hangi seviyede olduğu tam olarak belli değildir. Buna göre, medrese öğrencilerinin önemli bir özelliği, çok farklı seviyelere sahip olmalarıdır. Bu durumda medreselerde uygulanan bire bir eğitimin bir zorunluluktan kaynaklandığı ifade edilebilir. Ancak günün önemli bir kısmını medresede geçiren seydaların, ortalama 10-20 öğrencisi olduğu, bu öğrenci sayısının aşılması durumunda üst seviyedeki yardımcıların -ücretli veya ücretsiz-devreye sokulması ve sadece belli derslerin ortak yapılması gibi uygulamalar dikkate alındığında, bire bir eğitimin bir tercih meselesi olduğu kanaati daha tutarlı görünmektedir. Seydanın, öğrencilerini bütün dersler için belli seviye gruplarına ayırarak ders verebilecekken, aşağıda da görüleceği gibi özellikle dil ağırlıklı nahiv derslerinde, öğrencileriyle tek tek ders yapması ve bu uğurda ciddi bir zaman ayırması, bu kanaati güçlendirmektedir. Sonuçta bu tür tercihlerin sebep-sonuç ilişkisi bağlamında birbirini tetiklediği düşünülerek bire bir eğitimin bir taraftan zorunlu, bir taraftan da bizzat tercih edilen bir yöntem olduğu ileri sürülebilir.

Zorunlu veya bilinçli olsun bire bir eğitim ile toplu eğitimin ne tür durumlara ve şartlara göre işletildiği hususuna gelince, yapılan gözlemlere göre, bu iki yöntem arasında yapılan tercihin, bir taraftan öğrencilerin

okudukları derslerin niteliğine, diğer taraftan öğrencilerin seviyelerine bakılarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Buna göre medrese eğitiminin temelini oluşturan dil bilimleri –özellikle sarf/nahiv konuları ile fıkıh ve mantık dersleri birebir eğitimle gerçekleştirilmekte; idâfi/ek ders diye tanımlanan tefsir, hadis, siyer, vb. din bilimleri dersleri ise Arapça gramerine ve kelime haznesine sahip öğrencilere toplu şekilde verilmektedir. Bu tutum, bilimler arası bir tercihten çok, derslerin niteliğiyle ve anlaşılabilirliğiyle ilgili bir tercihtir. Nitekim kendisiyle görüşülen bir seyda, söz konusu ayrımı “Önemsenen değil de bütün öğrencilerin anlayabileceği, dersi hep beraber vermek. Mesela bir siyer dersini hepsine birden verdiğimizde, bütün öğrenciler anlar. Sözcük hanesi yeterliyse sorun yoktur” şeklindeki ifadeleriyle izah etmektedir. Son tahlilde bu ayrım, sıra (*réz*) kitapları ve diğer kitaplar açısından bir ayrışmanın da fark edildiği zikredilmelidir.

Diğer taraftan, öğrencilerin medreseye geldikleri ilk dönemlerde, Kur’an-ı Kerim ve tecvid gibi derslerin toplu, sarf derslerinden bazılarının 2-3 kişilik gruplarla toplu şekilde verildiği; ileriki seviyelerde ise derslerin birebir verildiği anlaşılmaktadır. Kendisiyle görüşülen bir eğitimcinin ifadeleri bu ayrımı örnekler niteliktedir:

Mesela bir defasında beş kişilik bir grup oluşmuştu. Ben ilk okduğumda üç arkadaşlık. Diğer iki arkadaşım başka yerlere gidince yıllardır ben tek başıma ders aldım. Halen de öyleyim. Genellikle öğrencileri tek tek alıyoruz. Seyda da öyledir, bireysel eğitim veriyor. Alt seviyelerde bir iki grubu da var.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında ve öğrencilerle yapılan görüşmelerden, her öğrencinin, her gün seydadan veya bir müderristen bire bir ders alabildiği veya bir şekilde derslerinin kontrol edildiği de anlaşılmaktadır.

Bire bir eğitimin faydasının olduğu bilinmektedir. Ancak bu yöntemin, zaman açısından ekonomik olmaması ve öğrencilere ayrılacak sürelerde haksızlığa neden olması gibi olumsuz tarafları da söz konusudur. Ancak medrese eğitiminde bu ikinci sorunun da bir çözümü bulunmuş gözükmektedir. Buna göre isteyen öğrenci, zamanının uygun olması durumunda, dilediği herhangi bir başka derse dinleyici olarak katılabilmekte, bu şekilde eksiklerini giderebilmektedir. Kendisiyle görüşülen bir seyda, “Bire bir derslerde de ders, diğer öğrencilere açıktır. İsteyen dinleyebilir.

Mesela öğrenci sıra kitaplarından dersi almıştır; ama başka bir öğrenci aynı dersi aldığı anda, gelip dinlemek suretiyle, konusunu geliştirebilir.” şeklindeki ifadeleriyle bu serbestiyi dile getirmektedir. Derslerde yapılan gözlemlerde birkaç defa bu tür öğrenci katılımlarına rastlanmış, ancak bu tür katılımlarda, dışarıdan katılan öğrencilerin derse müdahalesi, soru sorması pek gözlenmemiştir.

Bire bir dersler seydanın önünde diz çökerek işlenmektedir. Son zamanlarda medreselerin büyük bir kısmında, Kur’an-ı Kerim öğretimi dolayısıyla sıra ve masaların bulundurulduğu, dersliklerin ve yazı tahtalarının mevcut olduğu bilinmektedir. Bu imkânlar rağmen, derslerin işlendiği mekân genellikle seydanın odasıdır. Seyda genellikle kendisine ait bir serginin üzerinde bağdaş kurarak oturur. Önünde elindeki eseri üzerine koyabileceği küçük bir yer masası bulunur. Öğrencinin, seydanın önüne gelecek şekilde, dizleri üzerinde oturarak kitabını eline alması ve bu şekilde dersini alması, gelenekten gelen bir uygulama olarak halen devam etmektedir.

Yapılan görüşmelerden, seydaların bu metodu tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri, “Bizler yerde ders veriyoruz. Yer masası kullanıyoruz. Bazı konular uygulama gerektirdiği için görselleri kullanıyoruz. Mesela hac bahsi veya cenaze bahsi konularında uygulamalı eğitimi kullanıyoruz” şeklindeki ifadeleriyle bu hususu dile getirmektedir. Diğer taraftan öğrencilerin tercihlerinin de seydanın önünde diz çökerek ders almaktan yana olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda Tablo 4’te öğrencilerin konuyla ilgili tercihlerine yer verilmektedir.

Tablo 4: Ders alırken aşağıdakilerden hangisini tercih edersiniz?

	N	%
Hocanın önüne diz çökerek	141	87
Masa ve sıranın olduğu bir sınıf	19	11.7
Cevapsız	2	1.2
Toplam	162	100

Tablo 4 verilerine göre, ankete katılan medrese öğrencilerinin %87’si (141) seydanın önünde diz çökerek ders almak istemektedir. Bu verilere göre, öğrencilerin sıra ve masanın olduğu sınıf ortamından çok, seydalarının önünde ders almak istedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu veriler, sınıf ortamına göre bire bir eğitimin öğrencilerce tercih edildiğini de ortaya

koymaktadır. Uygulamanın da bu yönde olduğu dikkate alındığında bu metodun öğrenciler tarafından tercih edilme sebepleri, faydaları ve mahzurları üzerinde durmak gerekir. Öğrenci açısından birtakım fiziksel mahzurları olan bu ders alma şeklinin, öğrencilerce tercih edilme sebebi, yine kendilerinin ifadelerine göre, seyda ile aralarında oluşan bir samimiyetten ve yakın ilişkiden dolayıdır. Öğrenciler bu sayede seydalarla yakın iletişim kurabilmekte ve aldıkları eğitimden zevk alabilmektedirler.

Ders ortamında göze çarpan diz üzerinde oturuş şekli, seydanın önünde öğrencinin takındığı bir edebî ve seydaya karşı duyulan saygıyı ifade etmesi açısından anlamlı bir ayrıntıdır. Kendisiyle görüşülen bir seydanın konuya ilişkin yorumu, bu oturuşun sebebinin ortaya koymaktadır:

Biz namazdayken, oturduğumuzda illaki diz üstü oturmamız farz değildir. Hani şu bizim ‘çarderki’ dediğimiz şekilde de oturabilirsiniz. Ama Allah-u Teâlâ’ya olan saygıyı daha mükemmel şekilde ifade etmek için intizam/nizamı ön plana çıkarıyoruz. Biz Allah’ın huzurunda olduğumuz için diz üstü oturuyoruz. Bu nisbî şekilde böyledir. Şimdi yani bir astın bir üste karşı geldiğindeki duruşu vardır. Biz askerde de bunu gördük. Bir talebenin seydasının karşısında oturması (tıpkı bunlar gibi), öğrencinin o seydaya sonsuz saygı ve hürmet gösterdiğinin ifadesidir.

5.3. Toplu Derslerin Halka Şeklinde Yapılması

Medreselerde bire bir eğitim ile birlikte, toplu derslerin de yapıldığı bilinmektedir. Bu tür dersler de kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Yapılan gözlemlerde, üst seviyedeki öğrencilerden iki ile altı kişi arasında değişebilen öğrencinin katılımıyla yapılan grup derslerinin yanı sıra, medresedeki öğrencilerin büyük bir kısmını kapsayan toplu dersler de söz konusudur. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri, medreselerde uygulanan bu türden toplu derslerle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “Mesela Kur’an-ı Kerim gibi hepsinin kavrayabileceği bir ders olduğunu düşündüğümüz durumlarda toplu ders veriyoruz.”

İmkânlar ölçüsünde geniş bir odada yapılan bu tür toplu derslerde, öğrencilerin arka arkaya değil de, bir daire oluşturacak veya her öğrencinin sırtı duvara gelecek şekilde bir oturuş düzeni söz konusudur. Seyda ise yine minderinin, yastığının ve yer masasının olduğu kendine ait yerde, yüzü öğrencilere dönük bir şekilde oturmaktadır. Bu tür bir oturuş şekli, hem seydanın bütün öğrencileri görmesine imkân tanınması hem de bütün öğrencilerin seydalarını görebilmesini sağlamak ve dersin akışını, işlenişini

ve anlaşılmasını olumlu şekilde etkilemektedir. Nitekim bu sayede seyda, bütün öğrencileri denetleyebilmekte, öğrenciler de seydaya odaklanabilmektedirler.

5.4. Derslerin/Metnin Ezberlenmesi

Medreselerde okutulan kitaplar genellikle metin ve şerhlerden oluşmaktadır. Yine bunlara ek olarak, söz konusu metin veya şerhlere yazılan haşiyelerle kitap sayısı artmaktadır. Söz konusu bu metin, şerh ve haşiyeler bazen bir tek kitapta, bazen de ayrı kitaplarda olabilmektedir. Örneğin hem metni, hem de şerhi İbn Hişâm'a ait olan *Şerhu'l-Kaṭr*'in metin ve şerhi, farklı kitaplarda mevcut iken; es-Suyūfî'nin *el-Behcetü'l-Marḍiyye*'si, Tokatlı Ahmed b. Muhammed'in *Hallu'l-Me'âkid*'i gibi eserlerin hem metni hem de şerhleri aynı kitaplarda mevcuttur. Söz konusu bütün bu kitapların, yani şerhlerin, haşiyelerin vb. etrafında pervane olduğu esas; metinlerdir. Bu hususu örnekleyen ve medrese öğrencileri arasında sıkça tekrarlanan bir ifade şudur: “*Men kara ʿl-mutūn, šāra ʿl-funūn; ve men kara ʿl-havāšī, men šāra šī²⁰[sey]*” (metni okuyan fen/ilim sahibi olur; haşiyeye okuyan bir şey olmaz).” Seydaların izahına göre bu ifadede geçen okumaktan kasıt, ezberlemektir. Medreselerde okunan kitapların esasını teşkil eden bu metinler, medrese eğitim anlayışı gereği ezberlenmekte, metinler hakkında yazılmış olan şerh ve diğer eserler ise, ezberlenen metnin anlaşılması için okunmaktadır. Bununla birlikte ezberi yapılan metinlerin eser itibariyle belli bir yere kadar olduğu anlaşılmaktadır. İlk dönem medreselerde de ezber, eğitimin önemli bir ögesi olarak kabul edilmiştir.²¹ Kendisiyle görüşülen bir seyda konuya ilişkin “Bizim Midyat'taki hocamız Molla Zübeyr şunu derdi: ‘*Cāmī*’den sonraki kitaplarda kaide ezberi olmaz.’ Çünkü *Mollā Cāmī*’den sonraki eserlerin okutulmasındaki amaç, insanda adeta bir zihin patlaması yapmaktır” ifadelerini kullanmıştır. Başka bir seyda ise bu hususa şu ifadeleriyle dikkat çekmiştir: “İşin doğrusu, medreselerde metin ezberi bizim için çok büyük bir öneme sahiptir. Metin ezberlemenin de bir safhası var. İlk başladığımız sarftan ve *Mollā Cāmī*'ye kadar olan nahiv kitabımızın hepsinin bir metni var ve biz bu eserlerin hepsinin metnini ezberletiyoruz. Ama en azından her ilimden bir metnin ezberinin devamını

²⁰ Bu ifade seydadın şifâhen alınmıştır ve aslen şöyle olabilir: *Men kara ʿl-mutūn, šāra zi ʿl-funūn; ve men kara ʿl-havāšī, mā šāra şey*. Bu anlamda farklı ifadeler bulunmakla birlikte en yaygın olanı şudur: *men haḫḫīza ʿl-mutūn hāze ʿl-funūn ve men kara ʿl-havāšī mā havā şey*.

²¹ Geniş bilgi için bkz. Makdisi, *Ortaçağda Yüksek Öğretim: İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*, terc. Ali Hakan Çavuşoğlu & Hasan Tuncay Başoğlu (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004) s.162.

da bekliyoruz.” *Mollā Cāmī* eserinin okunan son nahiv kitaplarından biri olduğu dikkate alındığında, metni ezberlenen kitapların daha çok dil bilimlerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte mantık ve diğer ilimlere ait eserlerin metinlerini ezberleten seydaların da olduğu anlaşılmaktadır.

Okunan herhangi bir kitabın metninin ezberlenmesinin, bir anlamda medrese eğitim geleneğinin devamı olarak yapılan bir etkinlik olduğu düşünülebilir. Buna göre seyda ve öğrenciler, kendilerinden önceki âlimlerin uyguladığı bu metodu takip etmekte ve bu konuda seleflerinin birikim ve tavsiyelerine uymaktadırlar. Kendileriyle görüşülen seydalara ve öğrencilere ‘ezberi niçin yaptıklarına’ dair yöneltilen sorularda, alınan birbirine benzer cevaplar aşağıda verilmiştir.

Bununla birlikte birçok seydanın, medrese eğitiminde ezberin gerekliliğine inandığını ve kendi açılarından, bu gerekliliğe esas oluşturacak pedagojik izahlar yaptığını da söylemek gerekir. Örneğin kendileriyle görüşülen seydalardan biri bunu “Bu bağlamda baktığımızda, ezber belki öğrencinin zamanını alıyor ama ileride bunun faydasını görür. Konuyu bir kere alır ama o konu ömür boyu zihnindedir. Temeli alırken zaman harcar ama uzun vadede aslında kazanım içindedir. Öğrenci ezberinin üzerine ne bina etmek isterse, bunda hiç zorlanmaz” şeklinde dile getirirken, bir başka seyda ise şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu metinler de aynı kabildendir. Eğer öğrenci kaideleri/metinleri ezberlemişse artık onda bir meleke oluşur. Artık öğrenci duyduğu şeyi hemen alma ve kavrama kıvamına erişir. Bu melekenin yerleşmesi ta küçük yaştan beri bu ezberin yapılmasıyla sağlanır. Yani ezber sayesinde, öğrenci önemli konuları hemen seçip alma melekesi kazanır.” Yine bir başka seyda da “Ezberlemekle, kitaplara bakmadan bilgilerini ortaya dökebilirsiniz. Mesela Arapça kitapları okursak biz anladığımızı söyleyebiliriz. Ama açmadan biz bilmiyoruz. Ezberlediğimiz zaman kavrayışımızın arttığına inanıyoruz” ifadelerini kullanarak medrese eğitiminin en temel şartlarından biri olan ezber metodunu pedagojik açıdan bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

Medreselerde yapılan araştırmalarda ve ezber metoduna yönelik yapılan değerlendirmelerde ezber metodunun, yine içerisinde uygulandığı sistemde başarılı bir şekilde işletildiği ifade edilebilir. Ancak medreselerde uygulanan bu ezber metodunun pedagojik değerinin ortaya konmasında dikkate alınması gereken birtakım hususlar vardır. Bunlardan en önemlisi, eğitimi verilen konuların dil ağırlıklı olmasıyla ilgilidir. Buna göre medreseler bir

açıdan, ağırlıklı olarak Arapça öğretiminin yapıldığı, bu dil bilgisi üzerinden de birtakım eserlerin okutulduğu kurumlardır. Yabancı bir dil öğrenilirken, öncelikle o dile ait dilbilgisi kurallarının öğrenilmesi ve kelime ezberinin yapılması gerektiği hususu bilinen bir gerçektir. Buna göre ağırlıklı olarak dilin öğretildiği medreselerde ezber metodunun kullanılması bir zorunluluk halini almaktadır.

Öğretilen dil olan Arapça'nın çok zengin bir kelime haznesine sahip oluşunun yanında, bu dilin karmaşık ve ağır bir gramere sahip oluşu dikkate alındığında, ileriki süreçte okuyacağı bir kitabı anlayabilmesi için bir kişinin hem ciddi bir kelime haznesine sahip olması, hem de bu dilin gramerine hâkim olması gerekmektedir. Medrese eğitiminde okunan kitapların metinleri ezberletilirken bir taraftan bu karmaşık gramer yapısı hafızaya yerleştirilir, bir taraftan da ezberlenen bu metinler sayesinde kişinin kelime haznesi her geçen gün genişletilir. Dolayısıyla gramer konularını içeren metinlerin ezberi, aslında bir dilin öğrenilmesinde gerekli olan gramerin öğrenilmesinin ve kelime ezberinin birlikte yürütülmesini sağlamaktadır. Kendisiyle görüştüğümüz bir seydamın konuya ilişkin açıklamaları dikkate değer niteliktedir:

Şimdi işin aslı şu; her ilmin ilkin tanımını bilmek zorundayız. Nahiv nedir? “İlmin bi uşûlin yu'rafu ahvalihi ...”²² bana seydam bu tanımları ilk başladığımda ezberletti ve bugün faydasını anlıyorum. Dedi ki hocam, ilkin bir ilme başlamadan önce o ilmin ne olduğunu bilmek lazım. Bu ilmin tanımı bu. Bir kelimenin sonunda *mu'rab* mı, *mebnî* mi olduğundan bahseder. Peki, bu ilmin mevdu'u nedir? Yani bu ilim neyden bahsediyor? Kelime kelimeden bahsediyor. Şimdi bir kelamı anlamamanın yolu, aslında kelimeyi anlamaktan geçer. Kelimeyi bilmeyen kelamı anlayamaz. Kelime kelamın bir parçasıdır. Bir de diyoruz ki önce bir parça vereceğiz. O parçadan küllü anlayacağız. Kelamdan da bahsederken aslında biz o kelimeden bahsetmiş, onu anlatmışız. Kelimeyi anlayabilmek için cüz'ü anlamak lazım. Kelime neydi? “*Lafzun vudî'a li-ma'nen mufradin.*” Bir kelimeyi anlayabilmek için, bu tanımın ayrı ayrı tahlilini bilmek lazım. Lafız ne, vad' ne, ma'na ne, müfred ne? Siz bu dördünü anladıktan sonra kelime meydana geliyor. Kelimeleri birleştirdiğiniz zaman kelam meydana geliyor. Yani aslında medrese eğitimi kelimeyi göz ardı etmiyor. Aslında büyük aynadan bakarken, küçük görüntüleri de göz ardı etmiyoruz. Kelamı

²² İfade şöyle olmalıdır: “İlmin bi-uşûlin yu'rafu bihâ ahvâluhu ...”

öğrettiğimiz zaman esasında kelimeyi de öğretmiş oluyoruz o çerçevede. Amacımız şöyle: büyük abdesti alırken, küçük abdest de otomatikman alındığı için, biz o küçük şeyin kendi kendine hâsıl olduğunu görüyoruz. Çünkü hocam, bilinen bir dilden bahsetmiyoruz. Tamamıyla yabancı bir dilden bahsediyoruz.

Modern dil eğitim teknikleri açısından da değerli olan metin üzerinden kelime öğrenme yöntemi, medreselerde metnin tamamının ezberlenmesi yoluyla yapılmaktadır. Bu durumun ise, sanılanın aksine medreselerdeki Arapça dilinin öğretilmesinde fazla zamanın harcanmasını değil, daha kısa bir sürede dil hâkimiyetini sağladığı ifade edilebilir. Medrese eğitim anlayışına göre, bir eserin ders kitabı olarak defalarca okunması gibi bir şans söz konusu değildir. Çünkü öğrencinin önünde uzun soluklu ve onlarca kitabın okunacağı bir süreç vardır.

Bütün bu değerlendirmelerle birlikte, medresede eğitim gören bir öğrencinin gramere hâkimiyeti varken ve herhangi bir Arapça dinî kitabı okumada sıkıntısı söz konusu değil iken, günlük konuşmalarda Arapça dilini kullanamadığı gözlenmektedir. Bu durum konuşma pratiğinin olmaması ile ilgili olabilir. Nitekim medreselerde hem ders esnasında, hem de günlük ilişkilerde ağırlıklı olarak ana dillerin kullanılması, böyle bir pratik yapmaya imkân bırakmamaktadır. Yine medreselilerin dinî metinlere oranla, modern Arapça metinlere hâkimiyetinin olmadığı gözlenmiştir ki, bu durum da medrese eğitim sisteminin kendi içine kapanık ve dış sosyal/entelektüel hayatla bağlantısının olmamasıyla ilgili olabilir.

5.5. Ezberlerin Ayakta Gidiş-Gelişlerle ve Toplu Bir Şekilde Yapılması

Medrese öğrencilerinin metin ezberini, imkân ölçüsünde geniş bir oda içerisinde, yoksa medresenin koridorlarında, o da yoksa medrese bahçesinde veya en azından bir odada gidiş-gelişler yapmak suretiyle gerçekleştirdikleri gözlenmektedir. Yine bu türden bir etkinliğin daha çok toplu bir şekilde, ama herkesin kendi dersini bireysel olarak okuduğu ortamlarda yapıldığı gözlenmektedir. Seslerin birbirine karıştığı, bir nevi vızıltının oluştuğu ve ses tonunun yüksek seviyelere ulaştığı bu tür ortamlarda öğrenciler, ellerindeki metne odaklanmaya çalışarak gidip-gelmekte ve metin ezberi yapmaktadırlar.

Kendileriyle görüşülen seydalar, bir gelenek mirası olduğunu kabul etmekle birlikte bu tekniğin, medrese eğitim sistemi açısından bir gereklilik

olduğunu belirtmektedirler. Kendileriyle görüşülen seydalardan biri söz konusu tekniği pedagojik açıdan değerlendirirken şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bu bir gelenek de olabilir. Ama sanırım bir yerlerde okumuştum; şimdi insan uzanmış halde kendi zihnini ne kadar toparlayabilir ki? Otururken nasıl bu? Veya daha hareketli bir durumda iken zihni ne durumdadır? Dalgınlığını dağıtıp, zihnini toparlayabiliyor mu? Şimdi bir öğrenci aktif haldeyken zihnin kapasitesi daha iyidir diye düşünüyorum. Bir yerlere dalmaz. Uykusu gelmez en azından.

Aynı husus başka bir seydanın ifadelerinde ise şu şekilde karşılık bulmuştur:

Tecrübîdir, bir o kadar da mantıksaldır. Şöyle sorayım: yürüyen bir insan dalgın olabilir mi hocam? Yani dalgınlık şöyle bir şey, şimdi hem yürüyorsunuz ve etrafınızda geniş bir saha da yok ve elinizde bir kitap var, o kitabı okumak zorundasınız. Aslında ayakta yürümenin esas amacı, öğrencinin zihnini dinç tutmaktır. Bedenle beraber zihin de hareket halindedir. Yani beden bir aktivite halinde olduğu zaman, beyin buna komut vermek zorundadır. Yani işte duvarın sonu geldi, geri dön, şuna çarpma, buna çarpma, gibi. Yani zihni açık tutma hedefi güdülmektedir.

Bu değerlendirmelerde, ezber yaparken öğrencinin içinde bulunduğu zihinsel tutuma vurgu yapıldığı görülmektedir. Buna göre ayakta gidiş-gelişler sayesinde öğrencinin zihni ve bilinci açık olmakta, bu sayede ezber yaparken metne odaklanabilmekte ve metin dışında başka konulara dalmaktan kurtulabilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu sayede bedensel aktivite ile zihinsel aktivite arasında bir bağ kurulmaktadır. Daha çok oturarak ezber yapmaya kıyas edilerek yapılan bu değerlendirmeler, medrese eğitim sistemi içerisinde gidiş-gelişlerin uygulanmasının daha anlamlı ve tutarlı bir metot olduğunu göstermektedir. Gerçekten de medrese öğrencilerinin ailelerinden uzak oldukları, ekonomik, sosyal vb. birtakım sıkıntılar yaşadıkları ve bütün günlerini medresede geçirdikleri dikkate alındığında, onların yalnız ve sakin bir ortamda kaldıkları her an ders dışı başka konulara dalıp gitmeleri imkan dâhilindedir. Bu açıdan bakıldığında medrese eğitimi yerine göre karşılıklı dayanışma ve bilgi alışverişini, yerine göre de bireysel çalışmayı; ancak her iki durumda da kolektif bir çalışmayı öngören bir sistemdir. Öğrenci, medresede geçirdiği bir gün boyunca uyku ve kişisel ihtiyaçlarını karşıladığı zamanlar haricinde, ibadetlerini yaparken, yemek yerken, ders alırken

seydasıyla birlikte; müzakere/tekrar ve metin ezberi yaparken de bir topluluğun parçasıdır.

Ayakta gidiş-geliş şeklinde bir tekniğin kullanılmasını anlamlı kılan bir başka husus, seydadan alınan derslerde diz üzerinde oturmaktan kaynaklanan fiziksel rahatsızlığın ve genel olarak medrese hayatının sakin ve hareketsiz geçmesinden kaynaklanan beden hantallığının bu sayede dengelenebilmesidir. Buna göre söz konusu teknik, bedenin fiziksel dengesini sağlamada etkili olmaktadır.

Ayakta gidiş gelişler yapılırken ses tonunun yüksek olması bir açıdan dikkati dağıtmaya sebep olabilmektedir. Buna göre seslerin yükselmesi ve birbirine karışması öğrencinin metnine odaklanmasına engel olabilmektedir. Ancak bu durumun, medreselerin sahip olduğu teknik/fiziki imkânlar dikkate alındığında bir zorunluluktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nihayet medreseler, her öğrenciye bir oda veya özel bir ortam sağlama durumunda değildir. Bununla birlikte, söz konusu sesler bir açıdan ezberini yapan öğrenciler arası bir motivasyon aracı olarak da görülebilir. Nitekim yapılan gözlemlerde bir öğrencinin ses tonu yükseldikçe diğer öğrencilerin de ses tonunun yükseldiği görülmektedir. Buna göre yüksek sesle ezber yapan bir öğrenciye, onu izleyen başka bir öğrenci imrenebilmekte ve böylelikle de öğrenci kaytarmak yerine dersini çalışması gerektiğine kanaat ederek motive olmaktadır.

5.6. Müzakere/Tekrar

Medrese eğitim sistemi içerisinde uygulanan yöntemlerden birisi de seydasından dersini alan her bir öğrencinin gün içerisinde en az üç beş arkadaşıyla dersini müzakere/tekrar etmesidir. Medreselerde yapılan gözlemlerden anlaşıldığına göre, bir öğrenci dersini aldıktan sonra, müsait olan arkadaşlarını bulur ve kendileriyle dersini tekrar eder. Bu işlem gün içerisinde birkaç defa farklı kişilerle tekrarlanır. Müzakere her aşamada ve konuda başvurulmuş bir yöntemdir. Hem ezberi yapılan dil bilgisi eserlerinin, hem de din bilimlerine ait eserlerin müzakere yoluyla sürekli tekrar edildiği anlaşılmaktadır. Dil bilgisi alanındaki konuların tekrarı, metinlerin ezberini kolaylaştırırken, din ilimlerine ait konuların tekrarı konulara ilişkin değişik bakış açılarının fark edilmesini sağlamaktadır.

Daha çok öğleden sonra ve bir miktar da yatsıdan sonra yapıldığı gözlenen müzakerenin, aynı veya daha üst seviyedeki öğrencilerle yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre müzakere yöntemi öğrenciye aldığı dersi tekrar etme fırsatı sağlamaktadır. Bu sayede öğrenci, aldığı dersi bir gün içerisinde

üç beş defa okumakta ve metnini ezberlemesi kolaylaşmaktadır. Müzakere sayesinde, aldığı ders konusunda, anlamadığı yerleri sorabilmekte, kendisinin fark etmediği birtakım ayrıntıları da arkadaşından öğrenebilmektedir. Nitekim karşısında seydasına oranla daha rahat davranabileceği ve kafasına takılan hususları sorabileceği bir kişi söz konusudur. Bu yönüyle müzakere, modern eğitim sisteminde daha çok sosyal ilişkilerde işe koşulan akran danışmanlığı uygulamasına benzemektedir.

Müzakere yönteminin anlamlı olan önemli bir yönü de hem dersi alan kişi açısından, hem de kendisiyle müzakere yapılan kişi açısından bir tekrar niteliği taşımasıdır. Bu yönü itibarıyla müzakere, medresedeki bir öğrenciye, aldığı bir dersi, üzerinden ne kadar süre geçerse geçsin, alt seviyedeki öğrencilerle sık sık müzakere ederek yeniden hatırlayabilme imkânı sağlaması bakımından gayet faydalı ve pedagojik bir uygulamadır.

5.7. Yazarak Öğrenme

Medrese müfredatının ağırlıklı bir kısmını teşkil eden Arap dili, günümüzde medreselerde sadece okumaya yönelik değil, yazmaya yönelik olarak da ders konusu yapılmaktadır. Bu amaçla medreseye yeni başlayan öğrencilerin bir defter edinmeleri sağlanır ve ilkin alfabe harfleri öğretilir. İlerleyen süreç içerisinde ise öğrenciden, aldığı dersi defterine yazması istenir. Bu sayede öğrenci, ezberini yapmak zorunda olduğu metni yazmakta ve bu etkinlik de metnini ezberlemesine bir nebze de olsa katkı sağlamaktadır.

Daha çok akşam yemeğine müteakip yapılan ve yatsıya kadar sürdüğü gözlenen yazı yazma etkinliği, üst seviyedeki öğrencilerin sorumlu olduğu bir ders alanı değildir. Nitekim bu tür öğrenciler yazı yazmayı artık öğrenmişlerdir. Bununla birlikte bazı üst seviye öğrencilerinin hat/güzel yazı ile ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Ancak medreselerde bu ilme ait özel bir derse rastlanmamıştır. Bu tür bir etkinlik daha çok öğrencilerin kişisel tercihleriyle alakalıdır.

6. Eğitim-Öğretimin Süresi

Medreselerin eğitim-öğretim süresi ile ilgili net bir zaman dilimi vermek mümkün değildir. Medrese eğitim sisteminin, öğrencinin kapasitesi temel alınarak işletilmesi, bu konudaki belirsizliğin en önemli sebebi sayılabilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, medrese eğitim sisteminde belli bir zaman diliminde belli derslerin/kitapların bitirilmesi zorunluluğu yoktur. Bir

öğrencinin, bir dersi/kitabı bitirip bir sonraki derse/kitaba geçmesi, tümüyle kendi kapasitesine ve ders çalışma performansına bağlıdır. Buna göre, her bir öğrencinin anlayış kapasitesi, motivasyonu ve medrese derslerine yönelik ilgi ve tutumu farklı olduğundan, medreselerin eğitim-öğretim süresi öğrenciden öğrenciye değişmektedir. Ayrıca bu husus, dönemlere göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Seydalarla yapılan görüşmelere göre, daha önceki dönemlerde bir öğrencinin medresede kaldığı süre, günümüze oranla daha çoktu. Buna göre bir önceki medrese neslinin medreselerdeki eğitim süresi ortalama 10-15 yıldır. İki nesil geride ise bu sürenin 15 ile 20 yıl arası sürdüğü, hatta bazı öğrencilerin bu süreyi daha da uzattığı anlaşılmaktadır. Yukarıda yapılan değerlendirmelere göre medrese eğitim süresinin günümüzde biraz daha kısalmış olduğu gözlenmektedir. Yapılan görüşmelerde bu sürenin 6 ile 9 yıl arasında değiştiği anlaşılmıştır.

Sonuç

Günümüz Güneydoğu medreseleri devlete bağlı resmi bir kurum olmamalarına karşın toplumda geniş kabul gören ve halktan aldığı destekle varlığını sürdüren yapılardır. Bir parçası oldukları eğitim-öğretim faaliyetlerinden herhangi bir ekonomik getiri beklentisi içerisinde olmadıkları ve yaşamlarının büyük bir kısmını söz konusu eğitim faaliyetlerine ayırdıkları göz önünde bulundurulursa, seyda ve öğrenciler tarafından medreseye atfedilen amaçların daha çok dinî hassasiyetler üzerinden şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle klasik Osmanlı medreselerinin özelliklerini yansıtmamaktadır. Ancak işleyişleri, müfredatları, eğitimde takip ettikleri yöntemler ve okuttukları eserler incelendiğinde, Güneydoğu medreselerinin Osmanlı medreseleriyle benzeştiği ve söz konusu yapının kısmen biçim değiştirmiş bir devamı işlevi gördüğü ileri sürülebilir.

Güneydoğu medreseleri, teşkilat yapısı itibarıyla gayet iyi işletilen bir organizasyona sahiptirler. Buna göre seyda, medresenin baş sorumlusudur ve kendisinin görevlendirdiği kişilerin de yardımıyla medresedeki eğitim-öğretim işlerinin ve günlük hayatın akışına yön vermektedir. Yazılı kanun ve kurallar olmadığı halde, genel işleyiş, kurum içi saygı ve sevgi ekseninde yürütülebilmekte ve bu sayede sonraki kuşaklara taşınabilmektedir. Medreselerin bu yönüyle modern eğitim kurumlarından ayrıştığı ifade edilebilir.

Öğrencilerin yarısından fazlası, içlerinde medrese okuyan kimselerin olmadığı ailelerden gelmektedir. Bundan hareketle medresede okumanın çoğu öğrenci için bir aile geleneği olmadığını belirtmek gerekir. Buna karşın öğrencilerin medreseye katılmalarında ailelerin yönlendirmesinin etkili olduğu anlaşılabilir. Ancak bu şekilde medreseye başlayan öğrencilerin tamamına yakınının, medrese eğitime devam etmede kendi tercihleri doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Öte yandan medreselerde okuyan öğrencilerin tamamının, iş beklentisi doğrultusunda aldıkları eğitime ek olarak örgün ve yaygın resmi eğitim kurumlarından birine de devam ettikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte dinî ilimlere bakışlarında medresede verilen eğitimin belirleyici olduğu gözlenmiştir.

Medreseler çoğu kez birbirlerinden bağımsız bir şekilde hareket etmektedirler. Bu durum, müfredat ve okutulan eserlerin belirlenmesinde Seydaların bireysel tercihlerinden kaynaklanan küçük çaplı farklılıkların yaşanmasına yol açabilmektedir. Medresede sunulan eğitimin, hem dil bilimleri alanında hem de din bilimine ait, fıkıh (Şafii fıkhı), akaid, tefsir, hadis, siyer, mantık ve tecvid gibi alanlarda öğrencilere yeterlilik kazandırdığı ifade edilebilir.

Medreselerde eğitim-öğretim bağlamında uygulanan yöntemler, geleneksel yöntemlerdir. Konular takrir, soru-cevap, tartışma ve münazara gibi geleneksel yöntemlerle öğrencilere kazandırılmaktadır. Yanı sıra bire bir eğitim, bireysel tekrar, ikili tekrar/müzakere, mütalaa, ayakta gidiş-gelişlerle metin ezberi yapmak gibi yöntemler genel eğitimin bir parçası olarak günümüzde sürdürülmektedir. Modern eğitim yöntemleriyle benzerlik göstermemesine karşın, bu yöntemlerin medreselerde verilen eğitim-öğretim faaliyetlerinin başarısına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Tablo 4: Osmanlı Medreseleri ile Güneydoğu'daki Medreseler Arasındaki Farklılıklar

Kategori	Osmanlı Medreseleri	Doğu/Güneydoğu Medreseleri
Kurumsal Yapı	Devlet desteklemiştir ve kurumun hukuki zemini vardır.	Devlet desteği alamamıştır ve kurumun hukuki zemini yoktur.
	Resmi vakıf sistemi işlemektedir.	Resmi vakıf sistemi yoktur.
	Eğitimin tatil günleri Salı ve Cuma günleridir.	Eğitimin tatil günleri Perşembe öğleden sonra ile Cuma ikindi arası.
	Eğitim dili, Arapça ve Osmanlıca'dır.	Eğitim dili, Kürtçe ve Arapça'dır.
	Öğretim süresi, 12 yıldır.	Öğretim süresi, 6-10 yıl arasındadır.
	Genellikle toplu şekilde ders verilir.	Genellikle birebir ders verilir.
Eğitimi	Müderris, ruus ile resmi görev alır.	Müderris, fahri görev alır.
	İcazetin (diploma) resmi geçerliliği vardır.	İcazetin resmi geçerliliği yoktur.

Öğrenci	Öğrenime başlama yaşı, Sıbyân Mektebinden sonra 15 civarındır.	Öğrenime başlama yaşı, 10-12 civarındır.
Müfredat	Dinî ilimler ağırlıklıdır, bununla birlikte modern eğitim kurumlarının etkisi de vardır.	Dil ilimleri ağırlıklıdır, dinî ilimler de okutulmaktadır.
	Dinî ilimlerdeki eserlerde Hanefî mezhebi hakimdir.	Dinî ilimlerdeki eserlerde Şafii mezhebi hâkimdir.
Okutulan Dersler-Eserler	Normal derslerin yanı sıra Musiki Hat (Güzel Yazı) dersleri söz konusudur.	Normal eserlerin yanı sıra <i>Mevlida Batê, Akide-i İman, Nübihâr, Nehcu'l-Enâm, ez-Zuruf, et-Terkîb</i> gibi eserler okutulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Murat. *Osmanlı Medreseleri: XIX. Asır*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 M.S. 2010*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010.
- Atay, Hüseyin. "Medreselerin Gerilemesi," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24:1 (1990), ss.15-56.
- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Aydın, Muhammed Şevki. "Medreselerin Gerileyiş Sebepi Üzerine," *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), ss.321-336.
- Baltacı, Cahit. *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2005.
- Çiçek, M. Halil. *Güneydoğu Medreselerinin Serencamı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Eroğlu, Muhammed Şerif. *Bütün Yönleriyle Arabkendi*. İstanbul: Kent Yayınları, 2004.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17:1 (2008), ss.25-46.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları," Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, 2 c. (İstanbul: IRCICA Yayınları) içinde, 1999, c.1, ss.223-361
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim I-II*. İstanbul: İz Yayınları, 1997.
- Makdisi, George. *Ortaçağda Yüksek Öğretim: İslam Dünyası ve Hristiyan Batı*. Terc. Ali Hakan Çavuşoğlu & Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Öztoprak, Sadreddin. *Şark Medreselerinde Bir Ömür*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- Sarıkaya, Yaşar. "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi," *İslam Araştırmaları Dergisi* 3 (1999), ss.23-39.
- Sarıkaya, Yaşar. *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Timurtaş, Abdülhadi. "Molla Muhammed Zivingi ve İlmî Kişiliği," *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 1 (Nisan 2010), ss.104-120, <http://e-sarkiyat.com/makaleler/AbdülhadiTimurtaş.pdf>
- Yakuboğlu, Kenan. *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2006.
- Yıkılmaz, Abdülvahit. "Molla Muhammed Said el-Amedi (Yıkılmaz): Hayatı, İlmî ve Tasavvufî Yönü," röportaj, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 4 (Kasım 2010), ss.137-155, <http://e-sarkiyat.com/makaleler/4.sayi/7.pdf>
- Yılmaz, Yasin. "Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi (Eğitim, Kültür ve Sosyal Yönü - Başlangıçtan 1600'e Kadar)," Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2002.
- Zengin, Zeki Salih. *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- http://www.diyenet.gov.tr/turkish/haber/basin_aciklamasi_12122011.pdf

